॥ श्रीगणेशाय नमः ॥

* लोहितस्मृतिः *

विवाहाग्नौस्मार्तकर्मविधानवर्णनम्

लोहितं सर्ववेदान्ततत्त्वज्ञं न्यायवित्तमाः ।
सामान्यज्ञानसंजातसंशयास्सर्व वस्तुषु ॥ १ ॥
विशेषं परिपप्रच्छुः भार्यापुत्रधनादिषु ।
स्मार्तं कर्म विवाहाग्नौ कुर्वीत प्रत्यहंगृही ॥ २ ॥
इत्यत्र विद्यमानोऽग्नि शब्दोऽयं संशयास्पदम् ।
प्रधानलाजहोमाग्निः विवाहाग्निरितिस्मृतः ॥ ३ ॥
सोऽयं नित्यत्वधार्यत्वविहितो हि यतो मतः ।
विवाहपचनाग्निश्चेत्प्रकृतेन समञ्जसः ॥ ४ ॥
तस्योत्तरत्र कार्येषु विनियोगैकशून्यतः ।
प्रधानहोमाग्नौ तत्र पुनस्संशय ऐककः ॥ ५ ॥
आद्याग्नौ वा द्वितीयाग्नौ तृतीयाद्यनलेऽपि वा ।
अथ वा स्याच्चतुर्थाग्नौ पञ्चमाग्नौ न चेत्तथा ॥ ६ ॥
सर्वत्रैवाविशेषेण कुर्वीत प्रत्यहं गृहीः ।
एवं पुनस्तथा पश्चात्क्षत्रियाद्यनलेषु वा ॥ ७ ॥
केन द्रव्येण भूयश्च कथं मन्त्राश्च के पुनः ।
इत्येवं संशये जाते निश्चयं वच्मि वोऽद्य तु ॥ ८ ॥

॥ बहुभार्यस्यौपासनादौ विशेषः ॥

ब्रह्मचर्यनिवृत्तिस्सा यस्यास्समुदपद्यत ।
धर्मपत्नी सैव लोके कथिता तत्समा च सा ॥ ९ ॥
भर्तुरर्धशरीरा च सर्वधर्मसमाश्रया ।
तद्विवाहसमुद्भूतो वह्निर्निखिलकर्मणाम् ॥१०॥
मन्त्रपूतो वेदजन्यः सर्वयागैकसाधकः ।
स एव हि प्रधानाग्निः ब्राह्मणस्यमहात्मनः ॥११॥
द्वितीयाद्यग्नयः शिष्टाः दुर्बलास्तत्समान तु ।
न ते वैदिककृत्यस्य तूष्णीका एव केवलम् ॥१२॥
धर्मपत्नीवीतिहोत्रे स्मार्तं कर्माखिलं चरेत् ।
द्वितीयापत्न्यग्निषु चेत्तूष्णीकं कृत्स्नकर्म तत् ॥१३॥
वेदोक्तमन्त्रतन्त्राणि न भवेयुः कदाचन ।
प्रत्यग्नावपि यत्नेन सायं प्रातस्समाहितः ॥१४॥
वेदोक्तमन्त्रैरखिलैः कुर्यादौपासनं बुधः ।
राजन्याद्यबलाग्नीनां नित्यमौपासनं तु तत् ॥१५॥
ब्राह्मणेन तु कर्तव्यं व्रीहिभिर्न तु तण्डुलैः ।
शूद्रकन्यौपासनं तु ब्राह्मणेन विपश्चिता ॥१६॥
यवैरमन्त्रकं नित्यं कर्तव्यमिति काश्यपः ।
पञ्चपत्न्यो ब्राह्मणस्य स्वजातो धर्मतो मताः ॥१७॥
राजन्यवैश्ययोश्चापि स्वजातावेव वै तथा ।
त्रैवर्णिकानां सततं धर्मपत्नीधनञ्जयम् ॥१८॥

प्राथम्येन पुरस्कृत्य वैदिकानि प्रचालयेत् ।
पितृश्राद्धेषु सर्वेषु प्रथमेष्वेव पञ्चसु ॥१९॥
तदग्नौ करणं कुर्यात् विशेषोऽयमथोच्यते ।
धर्मपत्न्यनिले कुर्यात् मन्त्रवत्तद्विधानतः ॥२०॥
चतुर्ष्वन्येष्वमन्त्रेण हुनेदिति मनोर्मतम् ।
एवं पितुश्च मरणे प्रथमाग्नौ सुतेन वै ॥२१॥
सर्वा आहुतयः कार्याः तन्मन्त्रैरखिलैरपि ।
पश्चाद्द्वितीयाद्यनले तूष्णीकं ताः स्रुवाहुतीः ॥२२॥
कुर्यादेव समन्त्रास्ते तत्रस्युस्सर्वथैव हि ।
सर्वे मन्त्राश्च धर्माश्च क्रियास्तन्त्राणि सूरिभिः ॥२३॥
धर्मपत्न्यनलावेव कर्तव्यत्वेन चोदिताः ।
क्षत्रियाद्यबलावह्निविशेषायेऽस्यतेऽभवन् ॥२४॥
तान् सर्वान्दीप्यमानेऽस्मिन् क्रमात्तूष्णीं तु निर्वपेत् ।
सर्वेष्वग्निषु तस्माद्वै यावज्जीवं विधानतः ॥२५॥
स्मार्तकर्माणि कुर्वीत चौपासनमुखान्यपि ।
सजातिवह्निषु सदा तदौपासनमात्रकम् ॥२६॥
आन्तं समन्त्रकं नित्यं स्थालीपाकं तथैव च ।
सर्वं श्राद्धादिकं शिष्टं यद्वा नैमित्तिकं भवेत् ॥२७॥
तत्र सर्वत्र सततं प्रथमाग्नौ समन्त्रकम् ।
इतराग्निष्वमन्त्रं स्याद्वैश्वदेवं यथारुचि ॥२८॥
सर्वोत्तमा धर्मपत्नी तदग्निश्च तथाविधः ।
तत्प्राधान्येन कुर्वीत कर्म चौपासनं सदा ॥२९॥

क्रमेणेतरकर्माणि न व्यत्यासेन तच्चरेत् ।
पृथङ्नित्यं तथाकर्तुमशक्तश्चेद्विचक्षणः ॥३०॥

॥ अनेकाग्निसंसर्गः ॥

सर्वेषामपि वह्नीनां संसर्गं विधिनाचरेत् ।
संसर्गे तु कृते होमे चैको वह्निस्ततो भवेत् ॥३१॥
ततो होमे कृते तावन्मात्रेणैव समन्त्रकम् ।
सर्वत्रापि कृतं सम्यग्भवत्येव न संशयः ॥३२॥
धर्मपत्नीवीतिहोत्रे प्रधानेऽस्मिन्यथाविधि ।
क्रमेणैव स्थापयित्वा हुत्वामन्त्रैस्तुतैरति(पि) ॥३३॥
योजयेत्तेन विधिना नान्यावह्नौ कदाचन ।
प्राधान्येन प्रधानाग्निं कृत्वा तस्मिन् परानशुचीन् ॥३४॥
योजयेत्समिताद्यैस्तु चरुधर्मेण धर्मवित् ।
कदाचिन्मोहतो यो वा द्वितीयाद्यनलेषुचेत् ॥३५॥
संसर्गं कुरुते मूढः प्रधानमितरास्तु वा ।
सर्वे नष्टाह्यग्नयस्ते लौकिकत्वं भजन्ति हि ॥३६॥
तद्दोषशमनायाथ पुनरग्निं यथाविधि ।
प्रतिष्ठाप्याखिलैर्दारैरुपविश्य यथाक्रमम् ॥३७॥
प्रधानहोमं कुर्वीत लाजहोमं च पूर्ववत् ।
पत्नीसंख्याविधानेन पश्चात्तत्सिद्धिरीरिता ॥३८॥
अन्यथा दोषमाप्नोति नात्र कार्या विचारणा ।
श्रौताग्नौ विद्यमाने स्वायतने तु तदान्वहम् ॥३९॥

सायंप्रातर्होमकाले धर्मपत्न्यास्सदैव हि ।
सीमोल्लङ्घनमात्रेण सद्योऽग्निर्लौकिको भवेत् ॥४०॥
तदधीनो यतो वह्निस्तथा तस्मात्प्रयत्नतः ।
तां धर्मपत्नीं तत्सीम्नः तत्कालोल्लङ्घनं यथा ॥४१॥
न करोत्येव सा यत्नात्तथा यत्नेन बोधयेत् ।
कदाचिद्यदि सा मोहादवशादुःखपीडनैः ॥४२॥
सीमान्तरं प्रविष्टास्यात्पुनस्सन्धानमाचरेत् ।
अपस्मारादिना सा चेदभिभूतावशा भवेत् ॥४३॥
निरोधयेद्गृहेष्वेव नो चेदग्निस्तु लौकिकः ।

॥ ज्येष्ठादिपत्नीनां तत्सुतानां च ज्यैष्ठ्यकानिष्ठ्यविचारः ॥

धर्मपत्नी वयोन्यूना द्वितीया वयसाधिका ॥४४॥
धर्मपत्न्येव सततं ज्यैष्ठ्यमर्हति कर्मसु ।
वयोधिका द्वितीया सा सदा कानिष्ठ्यभागिनी ॥४५॥
भवेदेवेतिनिखिलाः प्राहुस्ते ब्रह्मवादिनः ।
द्वितीयादिसुतोज्येष्ठः वयसा कर्मशीलतः ॥४६॥
अधिकोऽप्याहिताग्निर्वा जातपुत्रो बहुश्रुतः ।
न ज्येष्ठपत्नीतनयान्मौञ्जीविरहितादपि ॥४७॥
न समो धर्मतः प्रोक्तः सोऽयमेवौरसः परः ।
आत्मजश्चापे कथितो द्वितीयादिसुतास्तुते ॥४८॥
कामजा इति हि प्रोक्ताः श्रुतिस्मृत्यर्थदर्शिभिः ।
एतेनैव प्रकथिता स्तृतीया तुर्यकादयः ॥४९॥

ज्यैष्ठ्यकानिष्ठ्यधर्मेषु न्यूनाधिक्येष्वपि स्फुटम् ।
धर्मपत्नीसुतेनैव स दत्तो भिन्नगोत्रजः ॥५०॥
तुर्यभागीति कथितः न द्वितीयादिसूनुना ।
विशेषोऽत्रापि भूयश्च पालको यद्यकिञ्चनः ॥५१॥
महाचारित्रबन्धुत्वशुश्रूषाद्यनुवर्तनैः ।
श्रीमन्मामतितुष्टाभ्यां पितृभ्यां प्रीतिपूर्वकम् ॥५२॥

॥ दत्तपुत्रविषयः ॥

कृपया दत्तपुत्रः श्रीभूमिक्षेत्रादि भाग्यवान् ।
बहुलो जातपुत्रश्च शनैः कालेन वै तदा ॥५३॥
वृद्धिं तां परमां प्राप्तस्तत्सून्वोश्च ततः परम् ।
तुल्यो भागः प्रकथितो न विवादः कदात्र वै ॥५४॥
तत्रापि जैष्ठ्यकानिष्ठ्ये मात्रीचात्मजहेतुतः ।
विवदन् चात्र यः पापी राष्ट्रात्सद्यस्स एव हि ॥५५॥
निर्वास्यस्ताडनीयश्च राज्ञा वै धर्म भीरुणा ।
एतेन सर्वदत्तानां पुत्राणामयमेव वै ॥५६॥
न्यायः प्रकथितस्सद्भिः एवं सत्यत्र केवलम् ।
एवं हि निश्चयो ज्ञेयः यो वा लोके त्वकिञ्चनः ॥५७॥
परश्रियं समुद्वीक्ष्य महिमानं च पूज्यताम् ।
तत्साम्यप्राप्त्येऽतीव कालमुद्वीक्ष्य केवलम् ॥५८॥
परापुत्रत्वदुःखज्ञो भूत्वा पश्चात्स्वयं शनैः ।
युवाभ्यां तनयं स्वीयं प्रदास्यामीति तौ तराम् ॥५९॥

संप्रार्थ्य यत्नात्संबोध्य समाश्रित्य च बन्धुभिः ।
मित्रैराप्तैर्बोधयित्वा तदीयैर्ज्ञातिसज्जनैः ॥६०॥
स्वपुत्रं प्रददेत्ताभ्यां अपुत्राभ्यां तदिच्छया ।
सोऽयमेव सुतः प्रोक्तस्तुर्यभागयौरसेन वै ॥६१॥
पश्चाज्जातेन धर्मेण हेयापुत्रस्तुतात्यशः ? ।
भवत्येव च सर्वत्र नचेद्दत्तः पुनर्यदि ॥६२॥
विद्याश्रीधनभाग्यैस्तु समो वाभ्यधिकोऽथ वा ।
भ्राता सगोत्रस्तत्कामरहितः पुष्कलात्मवान् ॥६३॥
अपुत्रप्रार्थनापूर्वं दानधर्मैकवर्त्मना ।
पुत्रं जनानां पुरतो ग्राहयामास केवलम् ॥६४॥
शपथैरतुलैर्घोरै राजबन्ध्वादिजल्पितैः ।
सपुत्रस्तेन तुलितः रिक्थद्रव्यक्षमादिषु ? ॥६५॥
अधिकोऽपि कदाचित्स्यादौरसान्न तु तत्कृतौ ।
पैतृके तु स एव स्याज्ज्येष्ठोऽयं वयसा तराम् ॥६६॥
न्यूनोऽपि तादृशो दत्तः समोऽभ्यधिक एव वा ।
कानिष्ठ्यमेव लभते न तु ज्यैष्ठ्यं कथंचन ॥६७॥
प्रेतकृत्यैकभिन्नेषु विभागादिषु तादृशः ।
औरसेन समः प्रोक्तः तादृशो यदि वा पुनः ॥६८॥
....प्सादीकोग्राम भूमिजनताधनशेवधेः ।
स एवार्हति सर्वस्वप्रदानादिषु केवलम् ॥६९॥
स्वामित्वं च तदाधिक्यं तत्कर्तृत्वं तदीशताम् ।
न्यूनत्वं दत्तमात्रेण लभते किल केवलम् ॥७०॥

किं तु तज्जन्मजनकक्रियाभिः पूर्वसंविदैः ।
ग्राहकस्यावश्यकत्वनावश्यत्वमुखैः परैः ॥७१॥
कृत्यैश्चरित्रैः सुस्पष्टं प्रभवेत्स्वयमेव वै ।
विद्वद्दत्तसुतोपायसंपादितमहाधने ॥७२॥
किमौरसस्य समता तुर्यता वेति वै जगुः ।
तत्रान्वन्धर्मपरा महान्तो ब्रह्मवादिनः ॥७३॥
दत्तः स्वप्रार्थनापूर्वप्राप्तपुत्रत्ववान्यदि ।
भिन्नगोत्रः पुनश्चापि तुर्यभाक् तु स एव हि ॥७४॥
औरसेन समोनायं स्वयमेवागतो यतः ।
पालकप्रार्थनाधिक्य या च सा शपथादिभिः ॥७५॥
प्रदानशपथप्रोक्तिमर्यादावाक्यसूक्तिभिः ।
स्वगोत्रसद्गृहीतो यः प्रत्यासन्नोऽति सुन्दरः ॥७६॥
कापेयरहितस्सूनुः तत्समत्वेन कल्पितः ।
विद्वद्दत्तसुतोपायसंपादितमहाधने ॥७७॥
विभागेच्छा पालकौरसस्यजाता तदाकिल ।
संपादकेच्छनियतां साम्यंशश्च विधीरितः ॥७८॥
अत्रौरसः प्रकथितः धर्मपत्नीसमुद्भवः ।
द्वितीयादिसुतास्सर्वे सूनुपुत्रादिशब्दिताः ॥७९॥
भवन्त्येवात्र सततमौरसत्वं न तेषु तु ।
एतादृशीयं मर्यादा धर्मपत्नीस्थितौ तदा ॥८०॥
द्वितीयादिसमुद्भूतपुत्राणामिति निर्णयः ।
धर्मपत्न्यां तु नष्टायां पश्चात्स्याद्या विवाहिता ॥८१॥

सा चापि धर्मपत्नीत्वं प्राप्नोत्येवाचिरात्खलु ।
तस्यामपि च नष्टायां पुनर्यास्याद्विवाहिता ॥८२॥
कुले समाने सा चापि धर्मपत्नीत्वमर्हति ।
ज्येष्ठायां विद्यमानायां या द्वितीया विवाहिता ॥८३॥
पुत्रार्थं सापि काले न पुत्रिणी चेत्तथा भवेत् ।
तथा न चेद्रोगिनी स्यादाप्नोति पुरुषप्रसूः ॥८४॥
यत्नेन धर्मपत्नीत्वमनवाप्यंसुनिर्मलम् ।
बहुकालसुता भावद्धर्मपत्नी द्वितीययोः ॥८५॥
पुत्रसङ्ग्रहणे जाते द्वितीया पुत्रिणी यदि ।
तदापि तनयस्सोऽयं औरसो न भवेदपि ॥८६॥
आत्मजत्वं दत्तपुत्रे अङ्गादङ्गेति मन्त्रतः ।
यतो निक्षिप्तवान् तातः परसंजातविग्रहे ॥८७॥
ततो द्वितीयासंभूतः तनयस्तादृशो न तु ।
किं त्वयं कामजः कोऽपि सुतपुत्रादिवाच्यता ॥८८॥
तस्मिन् तिष्ठति बाढं सा नौरसत्वं प्रतिष्ठति ।
आत्मजत्वं च मुख्येन गौणत्वेनाखिलं तु तत् ॥८९॥
प्रतिष्ठत्येव किं तेन नौरसेन समो भवेत् ।
ज्येष्ठाद्वितीययोराराात्पित्रापुत्रकृताः परः ॥९०॥
उपनीतस्ततोज्येष्ठा मृता तस्याः क्रियां च सः ।
अकरोद्दत्तपुत्रस्तु ततः कालेन सा परा ॥९१॥
पुत्रं प्रासूत सोऽयंचेद्दत्तोऽन्यकुलजोऽपि सन् ।
तत्समांशी भवेदेव नात्रकार्या विचारणा ॥९२॥

ज्येष्ठाद्वितीययोरारात्तातेन च स्वीकृतः सुतः ।
सगोत्रो वाऽसगोत्रो वा कृतमौञ्ज्यादिसत्क्रियः ॥९३॥
मृता द्वितीया तस्यास्तु चकार प्रेतकृत्यकम् ।
दत्तोऽयं स्वेन धर्मेण मृताया मातुरेव हि ॥९४॥
पश्चात्कालेन सा ज्येष्टा प्रासूत यदि पुत्रकम् ।
सोऽपिपुत्रोऽपि ते नैव तुल्य इत्येव सूरिभिः ॥९५॥
कथितो हि महाभागैः तस्मात्कर्म तथाविधम् ।
तादृक्कर्मकरो मुख्यो भवत्येव तु तादृशं ॥९६॥
कर्म सद्भिः प्रकथितं तत्कर्तादुर्बलोऽप्ययम् ।
प्रबलः सद्य एव स्यादौरसेन समोऽप्यतः ॥९७॥
एवं सत्यत्र भूयश्च निश्चयं वच्मिचैककम् ।
दत्तपुत्रादत्तपुत्रसन्निधाने पितृक्रिया ॥९८॥
अदत्तपुत्रेणैव स्यात्कर्तव्याऽन्येन नैव हि ।

॥ धर्मपत्न्याः प्राबल्यम् ॥

ज्येष्ठपत्न्येव सा पत्नी धर्मपत्न्यपि सा परा ॥९९॥
मुख्योवैदिककृत्यानां नान्या तत्सदृशी भवेत् ।
धर्मपत्नीसमुद्भूत औरसश्चात्मजश्च सः ॥१००॥
वंशोद्धरणकर्तृत्वसर्वधर्मसमाश्रयः ।
न तत्समः परस्तात्तु तदन्ये कामजाः स्मृताः ॥१०१॥
सर्वे धर्मा धर्मपत्न्याः सकाशात्संभवन्ति हि ।
पाकयज्ञाः सप्त तेऽपि हविर्यज्ञास्तथैव च ॥१०२॥

सोमसंस्थास्सप्तसंस्थाः नित्यनैमित्तिकास्सवाः ।
सहस्रसंख्याः काम्याश्च यज्ञेष्टिपशुकादयः ॥१०३॥
अहीनाः क्रतवश्चापि सत्रास्ते विविधाः पुनः ।
धर्मपत्न्यनलाज्जातास्तेषामौपासनस्य तु ॥१०४॥
प्रथमः कथितस्सद्भिः मुख्यं प्रवर उत्तमः ।
तत्समो विद्यते भूमौ मूलभूतश्चकारणम् ॥१०५॥
तादृशस्यास्य करणं धर्मपत्न्येव मुख्यभूः ।
तदधीना वह्नयः स्युस्तस्मात्सा सन्ध्ययोर्द्वयोः ॥१०६॥
सीमासन्धिप्रदेशेषु न गच्छेदेव सर्वथा ।
नदीपाथः परंपारं न गच्छेदेव सर्वथा ॥१०७॥
यदि मोहेन सा गच्छेद्वह्नयस्सद्य एव वै ।
लौकिकत्वं प्राप्नुवन्ति तस्मात्तु सरितं नदीम् ॥१०८॥
महानदीमल्पनदीं यत्नान्नातिक्रमेत वै ।
नद्युत्तरणमात्रेण धर्मपत्न्या विशेषतः ॥१०९॥
पत्नीमात्रस्य सामान्यात्सजातेरपि केवलम् ।
पक्षवन्तो वह्नयस्ते प्रद्रवन्त्याशु तत्क्षणात् ॥११०॥
तस्मादत्यल्पसलिलकुल्यागोष्पदमात्रकाः ।
सरित्स्नानाय गन्तव्या न भवेत्तु तया किल ॥१११॥
यदि मोहेन सा पत्नी अत्यल्पसलिलामपि ।
कुल्यारूपामतिस्वल्पविशालां पादमात्रतः ॥११२॥
सुसन्तरेयां हेलार्थं लङ्घयेन्नतु सर्वदा ।
स्रवन्त्या अपि तादृश्याः परे पारेऽतिबाल्यतः ॥११३॥

अप्येकपादं पूर्वं वा निक्षिपेत्तावतैव हि ।
पुनस्सन्धानमित्युक्तं वह्नेरस्येति तज्जगुः ॥११४॥
धर्मपत्न्यतिरिक्तानां तादृशो नियमो न हि ।
संसर्गहोमात्परतः पत्नीनामिति निश्चयः ॥११५॥
संसर्गहोमो यावत्तु न कृतः स्यात्तदा पुनः ।
तावत्तु तासां स्वाम्नीनां अवनायायमेव वै ॥११६॥
नियमः कथितस्सद्भिः संसर्गात्परतः पुनः ।
एतादृशास्तु नियमः त्वत्यन्तावश्यको न तु ॥११७॥
तस्माद्द्वितीयादि भार्या विशेषाणां च सानिशम् ।
शरणं विश्रमस्थानं सर्ववैदिककर्मणः ॥११८॥
यदि सा स्यात्समीचीना धर्मपत्नी सती शिवा ।
तया समुत्तारिताः स्युः सर्वाभार्याः परास्तुयाः ॥११९॥
यदि सा स्यादप्रगल्भा कर्माज्ञा कर्मनाशनी ।
धर्मस्यसिद्धिर्नास्यस्यादित्येवं धर्ममानसम् ॥१२०॥
अथापि तस्य यो वह्निः सदा रक्ष्यश्च सूक्ष्मतः ।
स हि प्रधानो धर्मस्य मुख्यश्चौपासनः शिवः ॥१२१॥
तस्मिन्नेवौपासनेऽन्यवह्नयश्शास्त्रवर्त्मना ।
संयोज्यास्तदभावे तु द्वितीयाद्यनलेऽल्पके ॥१२२॥
स्थालीपाकं पितृश्राद्धं आधानं सोम एव वा ।
कर्तुं न शक्यतेऽतीव कृतं यद्यकृतं भवेत् ॥१२३॥
प्रथमायां धर्मपत्न्यां दूरगायां कदाचन ।
प्तेषु श्राद्धकृत्येषु सद्यस्सन्धानकर्म तत् ॥१२४॥

कृत्वा तस्मिन्वीतिहोत्रे तानि कर्माणि चाचरेत् ।
द्वितीयाद्यनलेष्वेवं विद्यमानेषु चेत्पुनः ॥१२५॥
अमन्त्रकेण होतव्यं अन्यथा कर्म नश्यति ।
कंचित्कालं धर्मपत्नी स्वधर्मेणस्थिता ततः ॥१२६॥
चित्तव्यामोहरुक्क्रोधोऽपस्मारादिकुबुद्धिभिः ।
भर्तारमपि संलङ्घ्य भ्रष्टा तुच्छातिचारिणी ॥१२७॥
जाता यदि तदा तस्यास्तमग्निं धार्य धर्मतः ।
विद्यमानं समिन्निष्ठमथवात्मनि संस्थितम् ॥१२८॥
तत्तत्कालेषु संप्राप्तश्राद्धेषु च तथा पुनः ।
पित्रोश्च मातामहयोर्दर्शादिषु च कृत्स्नशः ॥१२९॥
नित्यनैमित्तिकेष्वेवं स्थालीपाकेषु मन्त्रतः ।
हुत्वाज्यं व्याहृतीभिर्वै सर्वचित्तप्रपूर्वकम् ॥१३०॥
तस्मिन्नेव प्रधानाग्नौ तानि कर्माणि चाचरेत् ।
अतिदुष्टेति या वत्सा त्यज्यते मन्त्रसंस्कृता ॥१३१॥
ते नैव वह्निना दाहं प्राप्यते घटताडनात् ।
तावत्तस्मिन् पावके तु तद्भर्ता पितुराब्दिकम् ॥१३२॥
स्थालीपाकं तथा धानं यच्चान्यदपि वैदिकम् ।
संप्राप्तमखिलं कुर्याद्विवाहो यदि वा पुनः ॥१३३॥
घटप्रहरणाभावे कर्तव्यत्वेन निश्चितः ।
तस्मिन्वह्नौ विद्यमाने समिध्यात्मनि वा सदा ॥१३४॥
विद्यमानं मन्त्रमुखात् पुनस्सन्धाय वा ततः ।
तस्मिन्वह्नौ विवाहोऽयं द्वितीयो मन्त्रपूर्वकः ॥१३५॥

कर्तव्यत्वेन विहितो न चेद्दानन्तरं पुनः ।
तस्मिन्नेव च संसर्गहोमं कुर्याद्यथाविधि ॥१३६॥
किमर्थमेवमिति चेत्सा भ्रष्टापितदुद्भवः ।
वह्निशिवो न संन्त्याज्यः आत्मगाम्येव वै यतः ॥१३७॥
सोऽयमेव प्रधानोऽग्निः यजमानस्य केवलम् ।
गार्हस्थ्यदायकः श्रीमान् ब्रह्मचर्यनिवारकः ॥१३८॥
प्रबलस्तेन कथितस्तस्मिन् सति ततः शिवे ।
मुख्याग्नावात्मनि परे तमनादृत्य केवलम् ॥१३९॥
वह्निं गार्हस्थ्यदं दिव्यं पत्नीप्रद्वेषतो जडः ।
यदा पत्नी गता भ्रष्टा तदा सोऽपिविभावसुः ॥१४०॥
नष्ट एवेतिनिश्चित्य दुर्बुद्धा शास्त्रवर्त्म तत् ।
अज्ञात्वेव जडो जाड्यं प्राप्य दुष्टधिया वृथा ॥१४१॥
द्वितीयाग्निमुखाद्यद्यत्कर्म भ्रान्त्या करोतिचेत् ।
व्यर्थमेव भवेन्नूनं फलदं न भवेदपि ॥१४२॥
श्राद्धादित्यागदोषाय पात्रमेव भवेद्ध्रुवम् ।
सति तस्मिन्प्रधानाग्नौ वात्मन्यत्राशुशुक्षणौ ॥१४३॥
द्वितीयाद्यनले लौकिकत्वेनैव समे स्थिते ।
अमन्त्रेणैव होतव्ये समन्त्रेण कृतं तु चेत् ॥१४४॥
व्यत्यासेन कृतं तच्च तूष्णीकं प्रभविष्यति ।
पित्रोः श्राद्धे तथा व्यर्थे जाते तत्परमेव वै ॥१४५॥
सद्यश्चण्डालता सा स्यादनिवार्या सुरैरपि ।
पुनर्मोहेन तस्मिन्वै द्वितीयाद्यनलेऽल्पके ॥१४६॥

प्राधान्येनैव निश्चित्य तानि कर्माणि मोहतः ।
कृतानि चेद्वैदिकानि का वा तस्य गतिर्भवेत् ॥१४७॥
आदावेकां गतिं कृत्वा पूर्वाग्नेश्शास्त्रवर्त्मना ।
स्वीकारं वा नचेत्त्यागं पश्चात्कुर्यात्सवादिकम् ॥१४८॥
इत्येवं केचन प्राहुराचार्या ब्रह्मवादिनः ।
वस्तुतस्त्वत्र निष्कर्षं प्रवदामि सुखाय वै ॥१४९॥
आत्मस्थं वैदिकाग्निं तं भ्रष्टायै न कदाचन ।
दातुं वै शक्यते तूष्णीं दत्तश्चेदाशुशुक्षणिः ॥१५०॥
तादृशायै शपत्येनं घटध्वंसात्परं क्रुधा ।
सप्राणां पतितां भार्यां समुद्दिश्यैव पावकम् ॥१५१॥
शुद्धमात्मैकशरणं बुद्धिपूर्वं कथं शुचिम् ।
दातुमिच्छत्ययं मूढः मामित्येवं सुदुःखितः ॥१५२॥
भवत्ययं वायुसखा तस्मात्तां घटताडने ।
लौकिकेन दहेद्वैश्वानरेणैव न चान्यतः ॥१५३॥
पश्चात्पूर्वोत्थिते वह्नौ स्वात्मन्येवस्थितेशिवे ।
द्वितीयासंभवं वह्निं संसृज्य विधिवत्ततः ॥१५४॥
तस्मिन्नेवानले सर्वं कर्मजातं तु वैदिकम् ।
कुर्यादेव विधानेन न चेद्दोषो महान् भवेत् ॥१५५॥
दुश्चरित्रात्पूर्वमेव समुद्भूतस्सुतः शुभः ।
निर्दोष एव स्वीकार्यः सैव त्याज्या मनीषिभिः ॥१५६॥
तदूर्ध्वं चेत्समुद्भूतः तस्या गर्भात्तु शावकः ।
सतां ग्राह्यस्तु न भवेदिति वेदान्तशासनम् ॥१५७॥

घटप्रहारात्परतः तत्प्रकृत्या च तां ततः ।
दग्ध्वाश्राद्धं च निर्वर्त्य सकृदेव स्वयं ततः ॥१५८॥
शुद्धो भवेन्नचेत्तूष्णीं स्थितेऽस्मिन्वै तथा किल ।
श्रौतस्मार्तादिकृत्यानां नाधिकारी भवेदयम् ॥१५९॥
भ्रष्टायां पतितायां वा स्वैरिण्यां यदि दैवतः ।
जातायामपि तत्पत्न्यां त्यागं कुर्यादतन्द्रितः ॥१६०॥
शास्त्रमार्गेण विधिना तमग्निं परिगृह्य वै ।
त्यक्त्वा तां विधिना पश्चाद्भूयो धर्मार्थमेव वै ॥१६१॥
आहरेद्विधिवद्दारान् अग्नींश्चैवाविलम्बयन् ।
पञ्चाग्नयो ब्राह्मणस्य पञ्चदाराश्चशास्त्रतः ॥१६२॥
स्वाजातौ विहितास्सद्भिः तेषु दारेषुधर्मतः ।
ऋतुगाम्येव तु भवेत्तादृशेन हि कर्मणा ॥१६३॥
अयं भवेद्ब्रह्मचारी सदा नित्यविशेषणः ।
प्रजार्थं मैथुनं कुर्वन् ताभिस्संप्रार्थयन्नति ॥१६४॥
पुनः कुर्वंस्तथा नापि च्यवते ब्रह्मचर्यतः ।
ब्रह्मचर्यैकसंसिद्धिः पत्नीपञ्चकसंस्थितौ ॥१६५॥
सिध्यते ब्राह्मणस्यैव ऋतुकालाभिगामितः ।
स्त्रीकामपूर्तिकरणाद्ब्रह्मचर्यं कदाचन ॥१६६॥
मो(क्ष)षमाप्नोति नैवेति ते प्राहुर्ब्रह्मवादिनः ।
पत्नीनां करणं प्रोक्तं पञ्चानां स्यात्कृते युगे ॥१६७॥
चातुर्वर्ण्यविवाहोऽपि मांसेन श्राद्धसत्क्रिया ।
अश्वालम्भो गवालम्भः भार्यान्तरपरिग्रहः ॥१६८॥

देवरादिसुतोत्पत्तिः विधवागर्भधारणम् ।
एवमादीनि चान्यानि कर्माणि न कलौ क्षितौ ॥१६९॥

॥ द्वादशविधपुत्राः ॥

प्रशस्तानीति नोचुर्हि तथा द्वादशपुत्रकान् ।
तत्रादौ क्षेत्रजो दुष्टः स्वपत्न्यामन्यसंभवः ॥१७०॥
सगोत्रेणेतरेणापि तावुभौ शास्त्रनिन्दितौ ।
स्वस्मिन्व्याध्यादिना ग्रस्ते सति सान्येन सङ्गता ॥१७१॥
येन केनचिदज्ञाता गर्भं धृत्वा रहस्यति ।
प्रसूते यं सुतं सोऽयं सुतो गूढजनामकः ॥१७२॥
पितृमात्रेण संज्ञातजननो व्यभिचारजः ।
पितृणां सर्वनरकप्रदः पापालयः खलः ॥१७३॥
बन्ध्वबन्धुप्रभेदेन द्विविधोऽयं च कथ्यते ।
या विवाहात्पूर्वमेव जारसङ्गतितः किल ॥१७४॥
गर्भधृतेऽथ तच्चिह्नं ज्ञात्वा सत्वरमेव वै ।
विवाहितात्पितृभ्यां हि दत्वा वै यस्य कस्यचित् ॥१७५॥
अकीर्त्यैकभयात्सद्यः सा प्रसूते तु यं सुतम् ।
कानीन इति विख्यातः पुनश्चायं तथा परः ॥१७६॥
प्रकारान्तरतः प्रोक्तः सूते कन्यैव यं सुतम् ।
सोऽयं तथाविधश्चापि प्रथितस्तेन दुर्जनिः ॥१७७॥
तन्माता पतिता पश्चाद्यस्य कस्य विवाहिता ।
कुलघ्नी सच्चरित्रेव गुह्यपापातिनिन्दिता ॥१७८॥

तुच्छेन येनकेनापि भर्तृरूपेण सङ्गता ।
तज्जायापतिभावं च पश्यतां धारयन्त्यपि ॥१७९॥
····तं चापि तनयं स्वीकृत्य च ततः पुनः ।
पालयन्त्यपि निर्दुष्टपुत्रवत्पृथिवीतले ॥१८०॥
साध्वीषु च सतीष्वेवाहं काचिदिति वादिनी ।
स्वसुतानां सत्कुलेषु बहुकाले गते शनैः ॥१८१॥
दूरदेशस्थितैर्बन्धुजातै···र्वन्ध्यमायया ।
विद्यमानातिचपला तेन पुत्रेण सत्कुलान् ॥१८२॥
महात्मनो नाशयन्ती तत्पुत्रस्तादृशो ह्ययम् ।
कानीनस्त्वपरः पापी निन्दितो ब्राह्मणोत्तमैः ॥१८३॥
अक्षतायां क्षतायां च जातौ···र्भगौ मतौ ।
तौ चापि निन्दितौ पापौ पुत्रबाह्यौ प्रकीर्तितौ ॥१८४॥
अकीर्तिकारकौ बन्धुजनानां दूषितौ खलौ ।
अतिनैच्यं गतौ हेयौ धर्मशास्त्रप्रदूषितौ ॥१८५॥
पितृदोषैकजननौ न योग्यौ यस्य कस्यचित् ।

॥ दत्तस्यौरससमभागः ॥

दत्तः पितृभ्यां दत्ताख्यः सापेक्षाभ्यां च सद्विधः ।
तथैव निरपेक्षाभ्यां तत्राद्यस्तु तुरीयभाक् ।
दत्तो यो निरपेक्षाभ्यां सकाशात्पालकस्य वै ॥१८६॥
सोऽयं वै समभागी स्यात्पश्चाज्जातौ रसेन वै ।
दम्पत्योरेव तद्दानेऽधिकारस्तत्प्रतिग्रहे ॥१८७॥

दम्पत्योरेव नान्यस्य यतेर्वा ब्रह्मचारिणः ।
अकलत्रस्थतत्सामीप्याकलत्रस्य वा तथा ॥१८८॥
विधवाया नाधिकारः प्रदानग्रहणेऽपि वा ।
वानप्रस्थस्याशुचेर्वानुपनीतेः कदाचन ॥१८६॥
तद्वत्सूतकिनश्चापि व्रतिनोनाधिकारता ।
विक्रीतः कथितश्चैवं पितृभ्यां तादृशैरपि ॥१६०॥
निर्वाहकेण ज्येष्ठेन पितृव्येण तथैव च ।
पितामहेन तत्पत्न्या तथा मातामहेन च ॥१६१॥
स्वयं क्रीतश्च कथितः पुत्रः कृत्रिमसंज्ञिकः ।
स्वयंदत्तस्तु दत्तात्मा स्वपोषणपरः खलः ॥१६२॥
सहोढजस्तथाप्यन्यः पुत्रः शास्त्रैकनिन्दितः ।
गर्भेविघ्नोन्यङ्गहेतुः पितॄणां नरकप्रदः ॥१६३॥
स कानीनः पुनरपि स्वगोत्रेण समुद्भवः ।
अतिपापी स चण्डालादधिकोऽश्चाव्य एव सः ॥१६४॥
स्मरणीयो न वाच्योऽयं वंशमज्जनकारकः ।
अपुत्रेण परक्षेत्रे नियोगोत्पादितस्सुतः ॥१६५॥
उभयोरप्यसौ रिक्थी पिण्डदाता च धर्मतः ।
हैन्यन्यङ्गैकनिलयः पुत्रोऽयं कश्चनस्मृतः ॥१६६॥
पितृभ्यां यस्समुत्सृष्टः महादोषसमुद्भवः ।
ग्राहकेण स्वीकृतो यः सोपविद्ध इतीरितः ॥१६७॥
त एते निखिलाः पुत्राः सूत्रकारैर्महात्मभिः ।
दुःखादनङ्गीकृताःस्युः महान्यायैकसंभवाः ॥१६८॥

चरमस्त्वपविद्धस्तु कृताकृत इतीरितः ।
तस्माद्द्वावेव तौ प्रोक्तौ तनयौ शास्त्रविश्रुतौ ॥१९९॥
नरकोत्तारकौ सद्यो जन्मनैव न कर्मणा ।
आत्मजश्चापिदौहित्रः समानौ पैतृकेऽनिशम् ॥२००॥
कदाचिदधिकश्चापि दौहित्रस्तनयादति ।
दौहित्रात्तनयस्तद्वदधिकः केषु कर्मसु ॥२०१॥
औरसो धर्मपत्नीजस्तत्समः पुत्रिकासुतः ।
पुत्रभावोयस्य वा स्यात्कदाचित्केन कारणात् ॥२०२॥
पुत्रसङ्ग्रहणं सद्यः कर्तुमाशु न शक्यते ।
चिरकालप्रतीक्षादौ तत्पित्रोः कामपूरणम् ॥२०३॥
तत्प्रार्थितप्रदानस्य शपथोक्त्यादिकं ततः ।
जनानां पुरतो होमः पश्चाच्छपथवाचनम् ॥२०४॥
तस्यैतस्य तु कृत्स्नस्य तत्तत्काले शनैः शनैः ।
अत्यन्तदुःखं सुक्रूरमनुभूय स भार्यकः ॥२०५॥
तं सङ्गृह्य विधानेन जातकर्मादिकं च तत् ।
कृत्वोत्सव नु भूय तस्य मौञ्ज्यादिपुस्वयम् ॥२०६॥
पश्चाज्जाते धर्मपत्न्यां तनये वा तदैव वै ।
द्वितीयायां तृतीयायां स्वकीयोत्पत्तिमात्रतः ॥२०७॥
पूर्वकालगृहीतं तं कुमारं शुद्धचेतसम् ।
अपि तूष्णीं द्वेष्टि किल तस्मादन्यसुतं हठात् ॥२०८॥
सङ्गृह्यचोभयत्रापि भ्रष्टं कृत्वा स्वयं ततः ।
अत्यन्नपातकावासमिथ्यावाक्यविशेषकान् ॥२०९॥

तमुद्दिश्यदिवारात्रं प्रलपन् दुर्मनाः परम् ।
राजाज्ञापान्त्भूतश्च सज्जनैरतिदूषितः ॥२१०॥
संलंघ्यन् मित्रवाक्यानि बन्धुवाक्यानि भूरिशः ।
तृणीकुर्वन् दुष्टवाक्यसहस्रेणायमल्पकः ॥२११॥
तुच्छो दूष्यः प्रभवति तन्मध्ये च पुनः पुनः ।
ताडितो धिक्कृतो राजकीयैः पुंभिः प्रदूषितः ॥२१२॥
हेयभूंतश्च भवति तस्मात्पुत्रस्य सङ्ग्रहम् ।
प्रकुर्वन्त्येव विद्वांसः पुत्राभावे तु मुख्यतः ॥२१३॥
दौहित्रे सति सोऽयं स्यात्पुत्रतुल्यस्ततोऽधिकः ।
न तस्य होमः कर्तव्यो ग्रहणं न च मन्त्रतः ॥२१४॥
क्रियाः काश्चिन्न सन्त्यत्र जातकर्मादिकाः पराः ।
तनयोत्पत्तिसमयेस्वर्णदानादिकं परम् ॥२१५॥
यद्यत्तदेतदखिलं यत्नसाध्यं न विद्यते ।
स वा नूनं कृते किञ्चित् पुनरप्यतिवार्धके ॥२१६॥
अस्यैव पुरतो दैवात्पुत्रे जातेऽथवा तदा ।
जातं तमेनं दौहित्रो मातुलो मम संप्रति ॥२१७॥
संजातइति सन्तोषपूर्वकं तोषयिष्यति ।
तयोश्चित्तं स्वबन्धूनां पश्चाज्जातोऽप्ययं शिशुः ॥२१८॥
संजातमात्रः परमः सर्वप्राणेन सन्ततम् ।
प्रपालयति स्वप्राणाधिकतो मानयन्नति ॥२१९॥
मानितः पालितः सम्यक्तेनैवं सति सोऽप्यति ।
प्रीत्यैव सततं पश्यन्प्रतिष्ठत्येव सर्वदा ॥२२०॥

तस्माद्दौहित्रतुलितो नास्ति पुत्रो जगत्त्रये ।

॥ दौहित्रेसति पुत्रप्रतिग्रहाभावः ॥

दौहित्रोत्पत्तिमात्रेण तत्कुलद्वयसंभवाः ॥२२१॥
उत्तारितास्सद्य एव भवेयुर्नात्र संशयः ।
तामभ्यनुज्ञां भार्यायाः पुत्रसङ्ग्रहहेतवे ॥२२२॥
न दद्यात्सति दौहित्रे म्रियमाणः स्वयंपतिः ।
आपन्निवारकस्सोऽयं आपत्सापुत्रशून्यता ॥२२३॥
एक एव भवेन्नूनं दुहितातनयोऽखिलैः ।
दौहित्रे सति पुत्रस्य ग्रहणं न समाचरेत् ॥२२४॥
अजातपुत्रस्तेनैव पुत्र्ययं धर्मतो मतः ।
अविभक्तो ज्ञातिभिर्यस्त्वपुत्रो दैवयोगतः ॥२२५॥
मृतश्चेत्तस्य ते सर्वे तन्मुखेनैव तत्क्रियाः ।
मन्त्रैः कारयितव्याः स्युरन्यथा पापभागिनः ॥२२६॥
ज्ञातयः प्रभवन्त्येव तत्क्रियामात्रतोऽस्य वै ।
तद्द्रव्यभाक्त्वं न भवेत् अविभक्ता यतस्तु ते ॥२२७॥
विभक्तास्ते खलु तदा भवेयुर्यदि तेन वै ।
ए मृते न चेत्तेषां ज्ञातीनां तु न किञ्चन ॥२२८॥
लशमात्रं हि किमपि धर्मतो न भवेद्ध्रुवम् ।
द्रव्यं मृतस्य यद्वा तत्सर्वं पुत्रीसुतस्य वै ॥२२९॥
स्वीयमेव भवेन्नूनं तस्माज्जातेऽखिला भुवि ।
दौहित्रे भग्नमनसः नष्टकामा गतश्रियः ॥२३०॥

भवन्ति किल भूयोऽपि केचिद्दुष्टजनास्तराम् ।
परद्रव्यापहर्तारः नित्यचौर्यैकवृत्तयः ॥२३१॥
कथं ज्ञातेर्विभक्तस्य धनं तूष्णीं दुराशयाः ।
कदा केन वरिष्याम इतिचिन्ता समन्विताः ॥२३२॥
अनृतानि च वाक्यानि प्रलपन्तस्ततस्ततः ।
सतां प्रद्वेषिणोऽतीव वर्तन्ते पापिनो जडाः ॥२३३॥
तान्नित्यं धार्मिको राजा विचार्य शठबुद्धिकान् ।
धर्मेण चारमुखतः तया व्याभाषणादिना ॥२३४॥
तेषां परेषां विदुषां धर्मज्ञानां मिथोक्तितः ।
विचार सूक्ष्मयाबुद्ध्या समालोच्य ततः परम् ॥२३५॥
स्वीकृत्य दण्डयित्वा च छीत्कृत्य च तदा तदा ।
राष्ट्रात्प्रवासयेद्दुष्टान सन्तस्सम्यक्प्रपूजयेत् ॥२३६॥
दानमानादिना नित्यं तेनास्य सुमहात्मनः ।
भूतिर्यशो भगश्चायुर्वर्धन्तेऽन्वहमञ्जसा ॥२३७॥
अपुत्रधनमात्रे स्युर्ज्ञातयो नित्यमेव वै ।
दौहित्राजनने यत्नाद्धतु यत्ता भवन्ति वै ॥२३८॥
दौहित्रजनने सद्यो नष्टकामास्तथा पुनः ।
निशानित्यदुःखाश्च कश्मलं प्राप्नुवन्ति च ॥२३९॥
श्वश्रूश्वशुरयोः पित्रोः पत्यभावे ततः पुनः ।
अभ्यनुज्ञाप्रदानेऽस्या अपुत्रिण्या विपद्यपि ॥२४०॥
सङ्गच्छते कदाचित्तु पुत्रग्रहणकर्मणः ।
अधिकारो मनुप्रोक्तः आपत्सापुत्रशून्यता ॥२४१॥

आपन्निवारकस्सोऽयं दौहित्रस्तस्य चोदितः ।
विधवा या पितृभ्रातृकृता पुत्रग्रहे तु या ॥२४२॥
अभ्यनुज्ञा ज्ञातिमता चेद्बन्धूनां च ग्रामिणाम् ।
जनानामपि शिष्याणां श्रोतॄणामपि कृत्स्नशः ॥२४३॥
युक्तत्वेनैककण्ठ्याच्चेत्तथास्त्विति मनोर्मतम् ।
तदा तु ग्रहणं ज्ञातेर्नान्यस्य तु कथंचन ॥२४४॥
कदाचिदपि पुत्रस्य ग्रहणे समुपस्थिते ।
अपुत्रिणोस्तदाभ्रातृमध्येज्येष्ठान्त्ययोः किल ॥२४५॥
एकस्य ग्रहणं कार्यं धर्मतो यस्य कस्य वा ।
ग्रहणं त्वेकपुत्रस्य सर्वेषामप्यसम्मतम् ॥२४६॥
न ज्येष्ठस्य कनिष्ठस्य पङ्गोर्मूकस्यरोगिणः ।
अन्धस्य बधिरस्यापि क्लीबस्य श्वित्रिणोऽपि वा ॥२४७॥
ग्रहणं नैव कुर्वीत कुर्याद्यदि वृथैव सः ।
औरसैरपि तैः पुत्रैः पङ्गुमूकादिभिर्जडैः ॥२४८॥
निरंशैर्वेदमन्त्रैकन (?) धिकारनिदानकैः ।
निष्प्रयोजनकैः तुच्छैः नाममात्रैकभाजनैः ॥२४९॥
भरणीयैरन्नपानप्रदानमुखतस्तराम् ।
प्रयोजनं किमप्यस्ति तदुत्पन्नैः कथंचन ॥२५०॥
वर्गत्रयात्परं तेषां मूकाद्यौरससन्ततौ ।
भवेद्ब्राह्मण्यवैकल्यं तत्पूर्वं तस्य खर्वता ॥२५१॥
मन्त्राद्युच्चारणाभावात्तत्क्रियाणां च लोपतः ।
तथा तावत्प्रकथितं धर्मज्ञैस्तैर्महात्मभिः ॥२५२॥

ज्ञातिमत्या कृता बन्धुसामन्तजनसम्मता ।
सा चेद्भर्तृकृतानुज्ञा पुत्रग्रहणहेतवे ॥२५३॥
फलत्येवेति धर्मज्ञा न चेत्तु न तु सिध्यति ।
ज्ञातिमत्या कृतं यत्तु पुत्रसङ्ग्रहणादिकम् ॥२५४॥
धरादानक्रयाद्येवं वैश्वस्तं तत्तु सिध्यति ।
सर्वज्ञातिमतं यत्तद्दानं विश्वस्तया कृतम् ॥२५५॥
धारं धाराकृतं चेत्तु सिध्यत्यत्र न चेन्न तु ।
दानकालनिषिद्धं यद्दानं धारं रहः कृतम् ॥२५६॥
देशान्तरकृतं चापि न सिध्यत्येव सर्वथा ।
रण्डान्यदेशरचितभूमिदानं महात्मभिः ॥२५७॥
तच्चौर्यकृत्यमित्येव निश्चितं शास्त्रवर्त्मना ।
अपुत्रपुत्रग्रहणं दौहित्राजनने भवेत् ॥२५८॥
दौहित्रजननादूर्ध्वं तदप्रामाणिकं भवेत् ।
यावन्नृणां विभक्तानां दौहित्रोत्पत्तियोग्यता ॥२५९॥
तावत्तु तस्य स्वीकारे योग्यतापि न जायते ।
जातेन्द्रियाणां दौर्बल्ये दौहित्रे सति सङ्कटे ॥२६०॥
अवशादसुसन्देहे पुत्रग्रहणमिष्यते ।
एकस्य पञ्चषेष्वस्य ग्रहणं ज्येष्ठखर्वयोः ॥२६१॥
विहितो यस्य कस्यापि मध्य एकस्य सङ्ग्रहः ।
न तत्र ज्यैष्ठ्यकानिष्ठ्यनियमो मनुना स्मृतः ॥२६२॥
ग्रहणं त्रिषु मध्यस्य त्रयाणां पञ्चसु स्मृतम् ।
त्रयाणां षट्सु खर्वो वा ज्येष्ठो वा नियमो न हि ॥२६३॥

त्रिषु पञ्चसु षट्स्वेवं भ्रातृष्वाद्यान्त्ययोश्च न ।
मध्य एकः त्रयश्चत्वारः स्युरत्रेति वै जगुः ॥२६४॥

सङ्ग्राह्येष्वाद्य एकः स्याद्ग्राह्यो ज्येष्ठो द्वितीयकः ।
तृतीयो वा विधानेन न द्वौ सर्वात्मना स्मृतौ ॥२६५॥

आद्यान्त्यावेव संत्याज्यौ बहुभ्रातृषु तत्सुतौ ।
मध्ये ज्येष्ठद्वितीयादि नियमो नेति चोचिरे ॥२६६॥

यदि मोहाज्ज्येष्ठपुत्रो दत्तस्याच्चेत्ततः स्वयम् ।
कृतमौञ्जीविवाहोऽपि जनकस्य सुतो भवेत् ॥२६७॥

न पालकक्रियायोग्यो न गृह्णीयादतस्त्विमम् ।
यः कृतो दत्तहोमस्स तूष्णीकं स्यान्न संशयः ॥२६८॥

दत्तोऽयं बालिशो भ्रष्टो ग्राहकस्य सुतो न तु ।
जनकस्य सुतस्सोऽयं इत्युक्ते तं प्रवक्ष्म्यपि ॥२६९॥

न कर्मयोग्यस्तस्यापि किं तु तूष्णीं ततः परम् ।
क्रयक्रीतद्रव्यसमः तृणकाष्ठमृदादिभिः ॥२७०॥

तुलितो न क्रियायोग्यो यतस्त्यक्तश्च तेन वै ।
अनेकजायासञ्जातपुत्रानेकस्य चेदपि ॥२७१॥

जायानामग्रजस्त्याज्यः कनिष्ठोऽपि तथैव हि ।
ज्येष्ठान्त्ययोस्तु ये मध्याः संजातास्तनयास्तु ते ॥२७२॥

ग्राह्यास्तत्र विशेषेण ज्यैष्ठ्यकानिष्ठ्यसंभवः ।
नियमोनेति तत्र स्यादिति सर्वमतं तराम् ॥२७३॥

॥ एकपुत्रस्य स्वीकरणनिषेधः ॥

यद्येकपुत्रो दत्तश्चेदात्मानं ग्राहकं ततम् ।
मातृद्वयं तत्क्षणेन नरके पातयिष्यति ॥२७४॥
उभयोस्तातयोश्चापि जनन्योरपि कर्मणि ।
नाधिकारी भवेत्तस्मादुभयभ्रष्ट ईरितः ॥२७५॥
प्रदानसमये स्वस्य सन्तु भ्रातृषु तत्परम् ।
नष्टेषु तेषु चेदवशिष्टो यदि भवेदयम् ॥२७६॥
उभयोः कर्मकर्ता स्यात्तदा तद्रिक्थभाग्यपि ।
एकपुत्रोऽहमित्येवं वदन् दत्तश्च साम्प्रतम् ॥२७७॥
सभायां व्यवहारेषु बहिष्कार्यो विचक्षणैः ।
विधवासङ्गृहीतोऽहमिति जल्पन् सभासु चेत् ॥२७८॥
(च)छपेटिकाप्रदानेन छी(धिक्)त्कार्यस्सद्य एव वै ।
विधुरेण प्रदत्तोऽस्मि दूरभार्येण वै तदा ॥२७९॥
तथैव सङ्गृहीतोऽहं वदन्नेवं तु निर्भयम् ।
स दूरीकरणीयः स्याच्चोरवत्तु विशेषतः ॥२८०॥
वर्णिना यतिनापत्सु दत्तोऽहं मातृमात्रतः ।
पितृमात्रेण दत्तोऽस्मि सङ्गृहीतोऽहमित्यपि ॥२८१॥
सद्भिस्सभासु विवदन् दुश्चरित्रः परस्वहृत् ।
निर्लज्जया न्यक्कृहीनः सज्जनाकृतिमावहन् ॥२८२॥
पूर्वोत्तरविरुद्धं तद्विवदन्प्रलपन्नति ।
तस्य तत्प्रतिवाक्येषु यो वै तं निग्रहं शनैः ॥२८३॥

विरोधान्विविधान् सम्यक् संगृह्य व ततः पुनः ।
प्रदूषयेत्तिरस्कृत्य देशादुच्चाटयेदपि ॥२८४॥
दुष्टनिग्रहमात्रेण तद्देशस्य महीपतेः ।
तत्रत्यानां च सर्वेषां सर्वश्रेयो महद्भवेत् ॥२८५॥
ज्येष्ठोऽहमेकतनयः पितृभ्यां पुनरेव वै ।
दत्तोऽन्याभ्यामिति च वै विवदन्पररिक्थके ॥२८६॥
पुत्रत्वहेतुना सोऽयं प्रसिद्धस्तस्करो मतः ।
कुतस्तथेति सन्देहे तत्त्वसम्यङ्निरूप्यते ॥२८७॥
न दानार्हो ज्येष्ठपुत्रः कदाचिदपि वा भवेत् ।
तत्रापि चैकस्सुतरां तत्क्रियानधिकार्यपि ॥२८८॥
एवमेव परे चापि तनयाः पररिक्थके ।
विवादमतिकुर्वन्तो दौहित्रादिषु तासु च ॥२८९॥

॥ विधवास्वीकृतपुत्र (दण्डं) ॥

तनयासु विभक्तानां प्रत्तासु विधवासु च ।
दत्तपुत्रोऽहमस्मीति सपिण्डोऽहं सगोत्र्यति ॥२९०॥
सम्बन्धो भवतां को वा भिन्नगोत्रिधनेऽति वै ।
प्रलपन्तः केन दत्त इत्युक्ते निर्भयान्विताः ॥२९१॥
निर्लज्जा मातृदत्ताः स्मः विश्वस्ताः स्वीकृताः खराः ।
अभ्यनुज्ञाकृतस्वीकारा वै तद्भर्तृवाक्यतः ॥२९२॥
वयं तद्गोत्रसंभूता अस्माकं तद्धनं महत् ।
न्यायेन निखिलं स्याद्धि सुतादौहित्रयोः कथम् ॥२९३॥

स्थितयोः परगोत्रत्वे तद्धनं तु भविष्यति ।
इति शास्त्रविरुद्धानि वाक्यान्यन्यानि वा पुनः ॥२९४॥
सभासु वै प्रलपतो सद्योदेशात्प्रवासयेत् ।
पुत्रभिन्नादन्यगोत्रदत्तसाहस्रकात्तराम ॥२९५॥
अधिको दुहितासूनुः सर्वशास्त्रैस्तथोदितः ।
कुतस्तथेति चोक्ते तु प्रवदामि च तत्स्पु(त्स्फु)टम् ॥२९६॥

॥ दौहित्रप्रशंसा ॥

दुहिता(तृ)तनयो लोके सर्वेषां सर्वकर्मसु ।
नित्यं मातामहादीनां तत्पत्नीनां च पुत्रवत् ॥२९७॥
करोति हि स्वपितृभिस्समत्वेन समन्त्रतः ।
दर्शादीन्यपि नित्यानि तथा नैमित्तिकान्यपि ॥२९८॥
सर्वश्राद्धानि काम्यानि मासिश्राद्धादिकान्यपि ।
श्राद्धप्रतिनिधित्वेन क्रियमाणेसु कर्मसु ॥२९९॥
तर्पणेष्वपि सर्वेषु नित्यस्नानादिकर्मसु ।
पितृवर्गसमत्वेन वर्गं मातामहस्य वै ॥३००॥
मातृवर्गेण तुलितं तत्पत्नीनां त्रिकं तथा ।
को वा सपिण्डो यजते को वा भ्राता च तत्समः ॥३०१॥
तत्सुतः तस्य पौत्रो वा कदाचित्तस्य कर्मणि ।
कृते कार्यवशात्पश्चात्प्रतिसंवत्सरं ततः ॥३०२॥
लौकिकाग्नौ श्राद्धमात्रं तद्दिने त्वागते तदा ।
श्राद्धमात्रं तु तत्पत्न्याः अपि तूष्णीं करोति हि ॥३०३॥

अकृते वा तस्य दोषः शास्त्रतो नास्ति केवलम् ।
मृताद्विशेषलाभश्चेदस्य तेन तु पश्यताम् ॥३०४॥
सतां चित्तसमाधानकार्याय किल तत्तथा ।
अकीर्तिभीत्या न प्रीत्या तथास्य करणं परम् ॥३०५॥
दौहित्रमात्रस्य तु चेल्लोके सर्वत्र केवलम् ।
तत्कर्मण्यकृतेऽनेन मुख्यकर्त्रा कृतेऽपि च ॥३०६॥
सर्वशास्त्रोक्तमार्गेण यथा पुत्रस्य सन्ततम् ।
सर्वश्राद्धैककरणमौपासनशुचौ हितः ॥३०७॥
तथास्यापि स्मृतं तूष्णीं तदीयद्रविणादिके ।
स्वल्पेकस्मिन्नभावेऽपि किञ्चिद्वा विहिनेन वै ॥३०८॥
तदीयसर्वश्राद्धानि गयातीर्थाष्टकादिषु ।
नान्दीदधिघृतारण्यकक्षेष्विभतृणादिषु ॥३०९॥
तान्यजन्नेव विधिना तत्पत्नीरपि तत्समम् ।
वर्तते राजते तस्मादपिकिञ्चिद्धनं विना ॥३१०॥
तमजानन्नपि तदा शास्त्रमर्यादया वशात् ।
तत्किं वेत्यविचार्यैव तादृशानेन कः समः ॥३११॥
कर्मकर्ता प्रकथितो नैतेनान्यो महीतले ।
तुलितस्तनयस्सद्भिर्विचार्य च पुनः पुनः ॥३१२॥
नास्ति सूनोश्शतगुणो दौहित्रो गयनामकः ।
खड्गपात्रं तिलादर्भास्तथा नैपालकम्बलः ॥३१३॥
गोधूमाः कण्टकिफलं माषामुद्गायवा जलम् ।
गव्यं तद्रजतं गाङ्गं शिवनिर्माल्यमच्युतम् ॥३१४॥

कुतपः श्रोत्रियो वीरोभ्रूणोब्रह्म सनातनम् ।
उपमारहितास्सर्वे त एते पितृवल्लभाः ॥३१५॥
पुत्रदत्ताच्छतगुणा विनापाञ्जलयो नृणाम् ।
तद्दौहित्रेणसंत्यक्ता अक्षय्याः प्रीतिकारकाः ॥३१६॥
मृतानां कथितास्सद्भिर्नित्यनैमित्तिकादिषु ।
ततः प्रत्यब्दभिन्नेषु सर्वश्राद्धेषु सन्ततम् ॥३१७॥
स्वपितुर्वर्गसाम्येन जननीपितृवर्गके ।
स्वामातृवर्गसाम्येन तन्मातृत्रयकस्य च ॥३१८॥
समर्चनं प्रकुरुते दौहित्रोऽयं सुताधिकः ।
कश्चिद्गीतः प्रसिद्धोऽत्र तालभ्यपत्न्या पुरास्फुटः ॥३१९॥
सपत्नीतनययं दृष्ट्वा विवादे तनयं प्रति ।
अयं तवानुजो मह्यं द्व्यञ्जलीदो हि तर्पणे ॥३२०॥
ब्रह्मयज्ञेन दर्शादिश्राद्धेषु तु न किञ्चन ।
भागिनेयस्तु ते वत्स वत्सोऽयं सर्वकर्मसु ॥३२१॥
पैतृकेषु प्रसक्तेषु स्वमातृकुलसाम्यतः ।
मद्वर्गस्य समग्रस्य त्र्यञ्जलीदो हि कोऽत्रमे ॥३२२॥
आवयोः प्रवरः प्रोक्तः को वा त्वं वद मे स्फुटम् ।
इति मातुर्वचः श्रुत्वा वत्सस्तु सुमहानृषिः ॥३२३॥
सपत्नीतनयात्तस्या दौहिमधिकं तराम् ।

॥ दौहित्रत्रैविध्यम् ॥

शास्त्रविन्मन्यते नूनं समालोच्य स्वचेतसा ॥३२४॥

तन्मातामहगोत्र्येकः दौहित्रोऽन्यस्ततः परः।
निर्दोषस्त्रिविधोज्ञेयः तमेनं प्रवदामि च ॥३२५॥
कन्याप्रदानसमये तेन मातामहेन वै।
प्रोक्त एवं यदि तदा सोऽयमाद्योऽयमीरितः ॥३२६॥
अपुत्रोऽहं प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यामलङ्कृताम्।
अस्वां यो जायते पुत्रः स मे पुत्रो भविष्यति ॥३२७॥
एवं द्वितीयो विज्ञेयः कालेऽस्मिन्नेव केवलम्।
भङ्ग्यन्तरेणचेत्प्रोक्तः दौहित्रः कोऽपिकथ्यते ॥३२८॥
अपुत्रोऽहं प्रदास्यामि तुभ्यं कन्यां भवानपि।
पुत्रार्थी चेदिहोत्पन्नः स नौ पुत्रो भविष्यति ॥३२९॥
अस्य गोत्रद्वयं ज्ञेयं तद्वंशस्य ततः परम्।
गोत्रद्वयं च सङ्ग्राह्यं विवाहादिषु कर्मसु ॥३३०॥
एतादृगभिसन्ध्येकरहितेन यदि त्वसौ।
कन्यकायाः प्रदत्तायाः तनयो दुहितुः पुनः ॥३३१॥
तातगोत्र्येव विज्ञेय एवं स त्रिविधो मतः।
त्रिविधोऽपि समो ज्ञेयो दौहित्रोऽयमकल्मषः ॥३३२॥
वर्गद्वयोद्धारकश्च सर्ववर्णैकसम्मतः।
तमेवं वीक्ष्य दौहित्रं विभक्तज्ञातिसञ्चयः ॥३३३॥
वर्द्धमानं श्रिया दीप्त्या वर्चसा भ्राजसौजसा।
यशसा कान्तिदाक्षिण्यसौजन्यादिगुणादिभिः ॥३३४॥
निष्कारणं वृथा मोहात्प्रकुप्यति हि केवलम्।
प्रतिग्रहो वा होमो वा दौहित्रस्य विधीयते ॥३३५॥

जननादेव दौहित्रः (स) तत्कुलद्वयतारकः।
रौरवस्सर्वकृत्यानां पितॄणामतितृप्तिकृत् ॥३३६॥
निवारको दुर्गतेश्च तारकस्ततयस्स च।
द्रव्याभावे क्रियाभावे मन्त्राभावे तथैव च ॥३३७॥
विप्राभावे धनाभावे शक्त्यभावेऽथवा पुनः।
सर्वाभावेऽपि यत्नेन दौहित्रस्य सुमेधसः ॥३३८॥
श्रोत्रियस्यास्य तज्जग्धिमात्रेणैव च तत्क्षणात्।
पितॄणां नित्यतृप्तिस्स्यादक्षय्या नात्र संशयः ॥३३९॥
तच्छ्राद्धदेवतानां वा श्राद्धकर्तुरथापि वा।
दौहित्र इति विज्ञेयः कर्तॄणामस्य वा पुनः ॥३४०॥
अमादिकानां श्राद्धानां प्रकृतित्वेन केवलम्।
प्रोक्तानां पुनरन्येषां मनुभाटस्य तत्परम् ॥३४१॥
युगाद्यानां तथा पश्चान्महालयषकस्य च।
अष्टकान्वष्टकानां च द्वादशानां तथैव च ॥३४२॥
गजच्छायातीर्थदधिघृतानामेकमेव वै।
उपायः कथितस्सद्भिर्दौहित्रस्यास्य भोजनम् ॥३४३॥
लब्धद्रव्येण लघुना येन केन यथा तथा।
सर्वाभावे तस्यभुक्तिमात्रेणैव परं कृतम् ॥३४४॥
सम्यग्भवति नास्त्यत्र संशयस्त्वणुमात्रकः।
प्रत्यब्दमात्रमेकं तद्विध्युक्तेन परं स्मृतम् ॥३४५॥
कर्तव्यत्वेन विद्वद्भिः निश्चितं ब्रह्मवादिभिः।
अन्नेनैव दक्षिणया होमेन ब्राह्मणैस्सह ॥३४६॥

अग्नौ करणतो वापि पिण्डदानेन धर्मतः।
तदङ्गतर्पणेनैवं पित्रोः प्रत्यब्दमेककम् ॥३४७॥
अत्यन्तावश्यकत्वेन कर्तव्यत्वेन चोदितम्।
अत्यन्तापदि च त्याज्यं न भवेदेव सर्वदा ॥३४८॥

॥ प्रत्याब्दिकाकरणेप्रत्यवायः ॥

यदि त्यक्तं तद्भवते तत्क्षणादेव केवलम्।
पतितः स्यान्न सन्देहः तस्मात्तत्तु विधानतः ॥३४९॥
सर्वप्राणेन कुर्याद्वै ब्राह्मण्यस्यास्य सिद्धये।
यदलभ्यं वस्तु तस्य प्राप्तये मासपक्षयोः ॥३५०॥
पूर्वमेव यतन् बाढं येन केन प्रकारतः।
तत्संपाद्य प्रयत्नेन गोपयेत्तस्य कर्मणः ॥३५१॥
जलानि तण्डुलामाषा मुद्गाश्शाकद्वयं कृतम्।
पत्राणि दक्षिणां शक्त्या पात्राण्येतानि वाडवाः ॥३५२॥
मन्त्रज्ञाः श्राद्धकार्याय दशप्रोक्ता मनीषिभिः।
एतेषामेकलोपेऽपि न श्राद्धं सुकृतं भवेत् ॥३५३॥
जलाभावे किमपि तन् न सिध्यत्येव सर्वदा।
तानि यत्र समृद्धानि तत्र श्राद्धं हि सिध्यति ॥३५४॥
तथैव तण्डुलाभावे न प्रत्यब्दकथा भवेत्।
तण्डुलाश्चहिरण्यं च प्रधानद्रव्यमुच्यते ॥३५५॥
कार्यमात्रस्य कृत्स्नस्य किमुत श्राद्धकर्मणः।
तद्द्रव्यं प्रथमं यत्नात्सङ्गृह्णाति प्रयत्नतः ॥३५६॥

तत्कर्तव्यं यत्र कुत्र मृतेऽह्न्येव नान्यतः ।
तदभावे लोपएव भवेदेव तु तत्पुनः ॥३५७॥
मुद्गाभावे माषमात्रैः कर्तुं सूपाय शक्यते ।
माषाभावे त्वङ्गलोपो भवेदेव न संशयः ॥३५८॥
महापदि कदाचित्तु तेन लोपेन तत्पुनः ।
शक्यते हि तथा कर्तुं न त्याज्यं तत्तु तेन वै ॥३५९॥
एषा हि चोदनाप्रोक्ता सुमहाचौर्यवर्त्मना ।
शाकाश्शाकौ तथा शाकः पृथक्त्वेन मनीषिभिः ॥३६०॥
कीकटादिषु तच्छून्ये न त्याज्यं श्राद्धकर्म तत् ।
पयोदधिघृतक्षीरसूपभक्ष्यादिसंभवे ॥३६१॥
शाकाभावे विशेषेण बाधकं न भवेदिति ।
लौकिकानां वैदिकानां च महदुक्तिर्महत्तरा ॥३६२॥
लौकिकोक्तिर्वैदिकोक्तिः स्वीकार्ये वैदिकेऽपि च ।
भविष्यति कदाचित्तु चापत्कल्पं तदुच्यते ॥३६३॥

॥ श्राद्धद्रव्याभावे अनुकल्पः ॥

घृतस्य दुर्लभे जाते कदाचित्सङ्कटे खरे ।
देशनाशे राष्ट्रनाशे महावर्षादिदुर्घटे ॥३६४॥
तैलं प्रतिनिधिस्तस्य दुर्लभे तस्य चागते ।
तस्य प्रतिनिधिस्त्वाज्यं दुर्लभे तु द्वयोरति(पि) ॥३६५॥
पयः प्रतिनिधिः प्रोक्तं तस्य प्रतिनिधिर्दधि ।
सर्वेषामपि चैतेषां दुर्लभे किं पुनस्त्विति ॥३६६॥

परं चिन्तयतां तत्र महादेवः प्रजापतिः।
स्वयमागत्य चोवाच सर्वलोकहिताय वै ॥३६७॥
पिष्टं जलेन संयोज्य लोडयित्वा विशेषतः।
तेन पिष्टजलेनैव होमकार्यादिकं चरेत् ॥३६८॥
लब्धेन मधुना वापि सर्वकार्याणि साधयेत्।
फलपत्रादिसुद्रव्यैरन्नेन च तदा किल ॥३६९॥
श्राद्धादीन्यपिकार्याणि न त्याज्यानि मनीषिभिः।
मासप्रयत्नदुर्लभ्ये तदा कुर्याद्यया तथा ॥३७०॥
अष्टानां भुक्तिपत्राणां दुर्लभेसति तत्परम्।
श्राद्धकार्याय मृत्पात्रं कथितं यत्तु तत्सदा ॥३७१॥
संलब्धं कथितं श्रीमन् तेन तत्साधयेत्तराम्।
आपत्सुपत्रालाभे तु लभ्यते यत्तु तेन तत् ॥३७२॥
साधयेदिति सर्वेषां संमतिः परमा स्मृता।
विप्राभावे तु सर्वत्र दर्भमुष्टिषु तत्पितॄन् ॥३७३॥
सुरानपि विधानेन मन्त्रैरावाह्य भूतले।
कृत्वा तां निखिलामर्चां अग्नौ करणमेव च ॥३७४॥
अन्नत्यागं च तत्कृत्वा सव तत्परिषेचनम्।
आपोशनादिका कृत्वा मन्त्रमात्रेण चाहुतीः ॥३७५॥
पश्चापि जप्त्वा विधिना चाभिश्रवणमेव च।
उत्तरापोशनं(णं) कृत्वा मन्त्रैः पूर्ववदेव वै ॥३७६॥
पिण्डप्रदानं निर्वर्त्य तत्सर्वं सलिले क्षिपेत्।
तच्छेषं च ततो भुक्त्वा तर्पणं च परेऽहनि ॥३७७॥

कुर्यादेव विधानेन दक्षिणां तां ततः परम् ।
यस्मै कस्मैचिद्विप्राय दद्यादिति हि सा श्रुतिः ॥३७८॥
अस्वाधीनानि पात्राणि परेषां पूर्वमेव वै ।
त्रिदिनादेव स्वाधीना स कृत्वा तैः ततः परम् ॥३७९॥
तैः श्राद्धं तु ततः कुर्यात्सद्यो लब्ध्वाऽथवाऽऽपदि ।
यथाकथंचित्कुर्याच्च तेन चापि विधानतः ॥३८०॥
कृतमेव भवेन्नूनं नात्र कार्या विचारणा ।
मृत्पात्राणि तु चेत्तानि पात्राभावेऽथवा पुनः ॥३८१॥
कबलं कबलं हस्ते यावद्द्वात्रिंशदाहुतीः ।
प्राणायेत्यादिभिस्सर्वैः षडावृत्या ततः पुनः ॥३८२॥
तुरीयपञ्चमाभ्यां च सप्तमावृत्ति कर्मणि ।
पूरयित्वावृत्तिभेदं तां वृत्तिं तत्रकर्मणि ॥३८३॥
श्राद्धाख्ये कारयेद्विद्वान् ब्राह्मणानामनापदि ।
एवं कृत्वा सद्य एव सर्वभ्रष्टा भवेदपि ॥३८४॥
वेदहन्ता शास्त्रहन्ता मर्यादामारकश्च सः ।
पितृघ्नो विप्रहन्ता च भवेदेव न संशयः ॥३८५॥
आपत्कल्पोक्तमर्यादाः शास्त्राणि विविधान्यति ।
अनापत्सु न गृह्णीयात् गृह्णन् तानि पतेदधः ॥३८६॥
येन केन प्रकारेण पित्रोः श्राद्धं विधानतः ।
अन्नेनैव प्रकुर्वीत नान्येन तु कदाचन ॥३८७॥
तदन्नमतिशुद्धं यद्योग्यं तच्छ्राद्धकर्मणि ।
अतिशुद्धत्वमन्नस्य सद्द्रव्येणैव केवलम् ॥३८८॥

संपादितस्य भवति नासद् द्रव्येण तद्भवेत् ।
न्यायार्जितस्य द्रव्यस्य सत्त्वं प्रकथितं बुधैः ॥३८९॥
तदन्यायार्जितं द्रव्यं असदित्येव सूरिभिः ।
कथितं सत्कर्मजालायोग्यं(?) निरयभीतिदम् ॥३९०॥
तत्सद्द्रव्यं ब्राह्मणस्य याजनाध्यापनादिभिः ।
सम्प्राप्तं यद्विशेषेण स्वीयोर्वीसंभवं च यत् ॥३९१॥
धान्यादिकं शाकमूलशलाटुफलमूलकम् ।
न्यायार्जितमितिप्रोक्तं योग्यं सत्कर्मणां सदा ॥३९२॥
महादानादिसंप्राप्तं गजदानादिनागतम् ।
कुमा(ला)ध्यस्थ्यादिनाप्राप्तं ग्रामसामान्यजादिकम् ॥३९३॥
शौद्रं सौतं राथकारं ताक्षं त्वाष्ट्रं तथैणवम् ।
मालाकारीयमाम्बष्ठं तौन्नवायं(तान्तुवायं)च सौचिकम् ३९४
कौलकं सौचिकं नाटं शैलूषं भारतं तथा ।
पामरं जाल्मकं गाधं चाण्डालं यावनं तथा ॥३९५॥
म्लैच्छं हौणं कौङ्कणं वा भृतकाध्यापनादिभिः ।
आद्यश्राद्धादिसंप्राप्तं स्वामिद्रोहादिनागतम् ॥३९६॥
चौर्यानृतसमुद्भूतं दुष्टयाजनसङ्गतम् ।
अहीनक्रतुसंलब्धं कन्यकाविक्रयोत्थितम् ॥३९७॥
निक्षेपवार्धुष्यगतं यदन्यच्छास्त्रनिन्दितम् ।
तदेतदखिलं द्रव्यमसमीचीनमुच्यते ॥३९८॥
समीचीनं तदेव स्यात् सच्छ्रोत्रियमुखागतम् ।
एकविंशतिसंख्याकक्रतुदक्षिणया तथा ॥३९९॥

प्रीतिदत्तं श्राद्धकालमहसंभावनादितः।
संप्राप्तं याञ्चया प्राप्तं शनकैश्शनकैरपि ॥४००॥
खलभव्यसुतोत्पत्तिपुराणस्मृतिपाठकैः।
पठन्तैरपि तत्प्रीत्या संप्राप्तमवशात्तदा ॥४०१॥
दक्षिणादानरूपेण सदस्यादिमुखेन च।
सोमप्रवाकादिमुखादुत्सवादिमुखेन च ॥४०२॥
संप्राप्तमवशाद्दैवात्संप्राप्तं न्यायवर्त्मना।
मधुपर्कादिरूपेण समागतमनीश्वरात् ॥४०३॥
यच्चान्यदखिलं भूयस्सद्द्रव्यमिति तद्विदुः।
असद्द्रव्यकृतं श्राद्धं पितॄणां निरयप्रदम् ॥४०४॥
ततोऽल्पेनापि सद्द्रव्यसमानीतैकवस्तुभिः।
स्वपत्नीहस्तरचितपाकैरत्यन्तपावनैः ॥४०५॥
भावशुद्धेन मनसा तादृशेनान्धसा च तत्।
निर्वर्त्यमेकं प्रत्यब्दं मन्त्रपूतं च तातयोः ॥४०६॥

॥ श्राद्धे पाककर्तारः ॥

तत्रादौ पाककर्त्र्येका धर्मपत्नी तथापराः।
कुलपत्न्योऽनन्यजाति संभवाः स्युः प्रजावती ॥४०७॥
मातरो ज्ञातिपत्न्यश्च पितृष्वस्रादिकाः पराः।
भार्याः स्वसारःश्वश्र्वश्च मातुलान्यस्तथैव च ॥४०८॥
अत्याराद्बन्धुपत्न्यश्च गुरुपत्न्यस्तथाविधाः।
आनुकूल्येन निर्दिष्टास्सर्वाभावे स्वयं वरः ॥४०९॥

पाककर्मणि संप्रोक्तस्सत्सु दारेषु तत्पुरः ।
न तत्कर्मणि निर्दिष्टो यजमानोऽपि तत्र च ॥४१०॥
यदि कर्ता ब्रह्मचारी तदा पाकं प्रयत्नतः ।
न कुर्यादेव विधिना तस्य पाके कदाचन ॥४११॥
अधिकारोऽस्ति धर्मेण वनस्थस्य यतेरपि ।
ब्रह्मचारी यतिर्वापि यस्मिन्देशे यदा तदा ॥४१२॥
पचनं कुरुते मोहात्तद्राष्ट्रं तत्क्षणात्परम् ।
श्रियादिरहितं सर्वदेववेदसुरद्विजैः ॥४१३॥
तीर्थैः पुण्यैः पवित्रैश्च सप्ततन्तुमुखादिभिः ।
प्रवर्जितं विशेषेण भवेदूरीकृतं तथा ॥४१४॥
नष्टं भ्रष्टं प्रभग्नं च भ्रान्तनष्टमृगद्विजम् ।
निर्मानुष्यं शुष्कजलं आशताब्दाद्भविष्यति ॥४१५॥
पाकभिन्नानि कार्याणि सर्वाण्येवाविशेषतः ।
गुरोर्नित्यं ब्रह्मचारी कर्तुं शक्नोति सन्ततम् ॥४१६॥
विना पाकं तमेकं तु कार्याण्यन्यानि यानि वा ।
तदुक्तानि प्रकुर्वीत यतिश्चापि तथैव हि ॥४१७॥
वर्णिना यतिना पाके कृता भूमिस्तथा तराम् ।
भीता दग्धा प्रणष्टा च कम्पितास्यान्न संशयः ॥४१८॥
तस्मात्तु यदि वर्णीस्याच्छ्राद्धकर्ता तदा किल ।
तन्माता तस्य भगिनी याश्चकाश्चन तास्तु वै ॥४१९॥
बन्धुपत्न्योमित्रपत्न्यः गुरुपत्न्यादिकाः स्मृताः ।
पाककर्त्र्यो नराः स्वीयाः कीर्तिता न स्वयं कदा ॥४२०॥

सर्वश्राद्धेषु सर्वत्र रण्डापाको विशेषतः।
गर्हितः स्यात्तथा वन्ध्यापाकोऽपि परिकीर्तितः ॥४२१॥

स्वसा माता तथा श्वश्रूर्मातुलानीसुता पिता।
पितृव्यपत्नी वा भार्या भगिनी वा तथाविधा ॥४२२॥

कर्त्रीणां तु पुरोक्तानामभावे विधवा अपि।
एता ग्राह्याः पाककार्ये श्राद्धकर्मणि सङ्कटे ॥४२३॥

ज्ञातिभार्याश्च निखिलाः प्रत्यासन्नास्तथाविधाः।
सपिण्डभार्यास्साध्व्यश्चेद्ग्राह्या एवेति शण्डिलः ॥४२४॥

श्राद्धपाकक्रियायास्ताः प्राह श्रीमानसौ महान्।
पुत्रिणीनां न रण्डात्वं निखिलैर्निश्चितं पुरा ॥४२५॥

वन्ध्यात्वं जातपुत्राणां न कदाचन विद्यते।
कन्यकानुपनीतानां न कर्मार्हत्वमूचिरे ॥४२६॥

॥ मृतकार्यैकर्तुरनुकल्पनिषेधः ॥

सति कर्त्रन्तरेभूयो न चेत्तेषां तु कर्तृता।
अस्त्येवेति तदा प्राह मृतकार्ये विशेषतः ॥४२७॥

स्वधानिनयनादेव मन्त्रकार्याखिलामता।
अथवा तद्व्रतःकक्षान्तरनिष्ठस्तु कश्चन ॥४२८॥

तत्कार्यमखिलं कुर्यात्तेन तत्सुकृतं भवेत्।
विनैव वरणं तूष्णीं कर्तुःस्वस्य स्वयं यदि ॥४२९॥

तत्कर्तव्यत्वेन कुर्यात्कर्म तत्स्यान्निरर्थकम्।
यस्य कस्यापि नष्टस्य दूरे कर्तरि संस्थिते ॥४३०॥

॥ कर्त्तावृतस्याधिकारः ॥

तत्कर्तव्यत्वेन नान्यः कर्म कुर्यात्तथा यदि ।
पुनः करणमित्येव निश्चितं स्यादितो यथा ॥४३१॥

अतद्वृतकृतं कर्माकृतमेवेति सूरिभिः ।
यतस्सुनिश्चितं तद्धि करणं पुनरर्हति ॥४३२॥
तादृशेष्वेव कृत्येषु रण्डानां पाककर्तृता ।
न तद्भिन्नेषु पित्र्येषु चैवं सति यदाऽवशात् ॥४३३॥

मोहात्तत्कृतपाकेन कृतं श्राद्धं तदा पुनः ।
परेऽहन्येव कुर्वीत स्नुषापाकेन तत्सुतः ॥४३४॥
ज्ञाताज्ञातेति रण्डे द्वे स्पृष्टास्पृष्टे परे तथा ।
पतिं जानाति या ज्ञाता प्रथमा सा प्रकीर्तिता ॥४३५॥

तत्राज्ञातेति या सेयं न जानाति पतिं स्वकम् ।
अत्यन्तपापा सा ज्ञाता यस्याः स्पर्शात्परं तदा ॥४३६॥
मुखदोषेण मरणं तद्भर्ता प्रतिपद्यते ।
सा स्पृष्टेति हि विख्याता ह्यलब्ध्वा तद्रतिं परम् ॥४३७॥

रजसोऽप्यश्नुते घोरं वैधव्यं पापजं महत् ।
सास्पृष्टेति समाख्यातास्ता एताः पूर्वजन्मनि ॥४३८॥
नग्नश्राद्धे नवश्राद्धे लोष्टब्राह्मणभोजने ।
आद्यश्राद्धे च भोक्तारः प्रत्यक्षान्नं विनाशुचिम् ॥४३९॥

क्रमेणैव महापापाः सप्तानां जन्मनां पुरा ।
अग्नौ प्रथमतः कृत्वा होमरूपेण कर्म तत् ॥४४०॥

समाप्य विधिवद्भूयः यथा सङ्कल्पपूर्वकम् ।
सम्यग्विप्रमुखेनापि तादृक्कर्मचतुष्टयम् ॥४४१॥
प्रकर्तव्यं प्रयत्नेन न चेत्तु ब्राह्मणो वृथा ।
अधः पतेदेवतरां नेहामुत्र च निष्कृतिः ॥४४२॥
तस्य भोक्तुः प्रकथिता तादृक्प्रेतक्रियासु वै ।
विनाग्निमादितो विप्रमुखेन क्रियमाणके ॥४४३॥
प्राथम्येनैव तद्भोक्तुः पुलाकानां तु संख्यया ।
ज्ञातादिराण्डजन्मानि भवेयुरिति वै विधिः ॥४४४॥

॥ विधवानांनिन्दा ॥

श्रीमान्प्रजापतिः प्राह: सर्वलोकपितामहः ।
तादृश्य एतास्सुक्रूराः क्रूरचित्तामहाजडाः ॥४४५॥
दयादाक्षिण्यसौभाग्यक्षान्तिदान्तिबहिष्कृताः ।
क्रूरातिक्रूरसुक्रूरतमा इति जगत्त्रये ॥४४६॥
जन्मनैव हि विख्यातास्तादृशीनां सदा क्षयः ।
पितरौ भ्रातरस्तज्जाः पितृगेहे प्रकीर्तिताः ॥४४७॥
पतिगेहे तु तत्तातभ्रातरस्तज्जतज्जनाः ।
अप्येवं सति सर्वत्र न स्वातन्त्र्यकथा सदा ॥४४८॥
तासां प्रकथिता सद्भिः एवं सति पितृगृहे ।
पित्रोस्तु कृपयापाल्यास्तत्कोष्ठजनितोऽन्वहम् ॥४४९॥
भ्रात्रादीनामपि तथा तज्जातानां तथैव च ।
एतद्भिन्नेन केनापि सम्बन्धेन न चैव हि ॥४५०॥

परं तु तत्र लोकानां पश्यतां तास्तथाविधाः ।
अनाथा इव भान्त्येता न तु तत्कृपया तराम् ॥४५१॥
एतादृशी लोकरीतिस्तत्र भर्तृनिकेतने ।
अत्यन्तपारवश्यं तत् सुस्पष्टं लोकवर्त्मतः ॥४५२॥
गतानां तत्र निर्लज्जं पुरस्कारैकवर्जनात् ।
हैन्यमादौ जायते हि शनैः कालेन तत्परम् ॥४५३॥
भागांशादिप्रश्नमूलकलहेन निकृष्टता ।
स्वयमेवोत्पद्यते च जाते चैवं विशेषतः ॥४५४॥
शापरोदनहुङ्कार त्वङ्कारादिककश्मले ।
समुत्थिते सङ्कटेऽस्मिन् मिथयोः पश्यतां पुरः ॥४५५॥
किं कार्यमिति तैः प्रोक्ते तामेनात्ताश्च वीक्ष्य वै ।
तत्परं दीयते चेति प्रतिज्ञाप्य ततः परम् ॥४५६॥
यच्छास्त्रेणैव विहितं तावन्मात्रं तदा तदा ।
अस्माभिर्दीयते चेति नान्यत्किमपि क्षुल्लकम् ॥४५७॥
धर्मतोऽस्यास्तु रण्डाया मध्याह्नेऽन्वहमेव वै ।
सार्धत्रिकरसंपूर्णास्तण्डुला लवणं समित् ॥४५८॥
वसनंत्रिपणकक्रीतं त्रिमासानां तथैव च ।
एतावदेव साध्वीनां चोदितं विधवाशनम् ॥४५९॥
प्रदेयं शास्त्रमार्गेण चैतस्मादधिकं न हि ।
इत्येवमुक्त्वा वचनं तावन्मात्रे ततः पुनः ॥४६०॥
दत्तेथ(ध) नालमेतन्मे चेति रोदनपूर्वकम् ।
द्वारे निरुद्धे ज्ञातेस्तु तत्र सन्तस्तु केचन ॥४६१॥

किमेतदिति तूष्णीकं सन्ततं पश्यतां पुरः ।
उभयैः क्रियते चेति हन्तसम्प्रतिमास्त्विवति ॥४६२॥
तत्कोष्ठपूरणे यावत्तावद्देयमिति क्व वा ।
गच्छेदियमिति प्रोक्त्वा चैतावद्वत्सरस्य राः(?)॥४६३॥
देया भवद्भिरित्येवं भूमिरूपेण वा पुनः ।
निबन्धद्रव्यरूपेण धान्यरूपेण वाथवा ॥४६४॥
भवेत्कालेन निष्कर्षः एवं सत्यत्र केवलम् ।
तस्यानिकृष्टता घोरा प्रसिद्धा जगतीतले ॥४६५॥
सिद्धापि नात्र विशयः तस्मिन् भर्तृकुलेऽन्वहम् ।
संप्राप्तजीवनांशायाः एवं यत्नेन कालतः ॥४६६॥
पश्चान्निवासो भवने परेषां चेद्भवेद्यदि ।
अयशो महदेवस्याद्भ्रात्रादीनां गृहेष्वपि ॥४६७॥
तत्कलत्रादिजनताप्रद्वेषः पुनरेककः ।
परगेहनिवासोत्थप्रत्यवायो महानपि ॥४६८॥
जायते हि विशेषेण विश्वस्ताया व्रतं तु सः ।
सन्त्यक्तभर्तृगेहाया निवासो भर्तृमन्दिरे ॥४६९॥
अन्वहं कृच्छ्रफलदं ज्ञातिचित्तानुवर्तनात् ।
स्वभर्तृशयनस्थानपालनान्वेषणादितः ॥४७०॥
ब्रह्मचर्यं महत्त्वं च सौजन्यमति वर्धते ।
तत्पुण्यतीर्थनिखिलसर्वकृच्छ्रव्रतान्यपि ॥४७१॥
प्राप्तान्येव भवन्त्यस्यास्तस्मात्तत्रैव भक्तितः ।
येन केनाप्युपायेन भर्तृज्ञातिजनाश्रयम् ॥४७२॥

॥ रण्डाया अस्वातन्त्र्यम् ॥

कृत्वा तत्रैव निवसेद्दत्तांशाप्यनुसृत्य तान् ।
तत्रैव मरणे चेत्तु गङ्गातीरमृतौ तु या ॥४७३॥
श्रेयसी कथिता सद्भिः तामाप्नोतीह तत्क्षणात् ।
तेषामनुसृतिर्नाम स्वसंपादितवस्तु (वस्तू) नाम् ॥४७४॥
समर्पणं यत्र कुत्र त्यक्त्वा तत्रार्पणं जगुः ।
दत्तांशायास्तु रण्डायाः यानि वस्तूनि सन्ति वै ॥४७५॥
भूषणाच्छादनादीनि पात्रधान्यधनान्यपि ।
येभ्यः केभ्यः परेभ्यो वा स्वेभ्यो वा दातुमुत्तमः ४७६॥
अधिकारोऽस्ति सततं यथेच्छं शास्त्रवर्त्मना ।
पितृभ्रातृपतिप्राप्तधरणी यदि संस्थिता ॥४७७॥
तत्तत्कुलप्रसूतानां विनानुज्ञां तु तां हठात् ।
न दद्यादेवविधिनाऽन्यस्मै स्वच्छन्दतो ननु ॥४७८॥
स्वीयानामेव वस्तूनां दानं शास्त्रैकसम्मतम् ।
सामान्यानां धनादीनां दानं शास्त्रैकनिन्दितम् ॥४७९॥
न सामान्यं धनं देयं परभोज्यं विवादतः ।
स्पष्टेतरं भावदुष्टं निषिद्धं स्वैः परैरपि ॥४८०॥
नियमोऽयं सर्वधर्मः पितृभ्रातृमतां सताम् ।
पुत्रिणामपि दानेषु तदनुज्ञां विना क्वचित् ॥४८१॥
कर्तुं न शक्यतेऽतीव भूमिदाने तु किं पुनः ।
स्वतन्त्रस्यापि शक्तस्य पुंसस्संपादकस्य च ॥४८२॥

सगोत्रज्ञातिदायादसामन्तानुमतिः परा ।
अपेक्षिताधरादाने हिरण्यमुदकं तथा ॥४८३॥
एवं सति पुनर्नार्या अधिकारस्तथाविधे ।
कथं भवेद्भर्तृपुत्रपौत्रवत्याः प्रदानके ॥४८४॥
विश्वस्तायास्सनाथायाः तस्मिन्दानेऽतिसङ्कटे ।
तत्रापि सुतरां दूरं अनाथायास्तु का कथा ॥४८५॥
दाने तु तादृशेधारे ह्यशक्ये येन केनचित् ।
कर्तुं प्रयत्नशतकादधिकारो भविष्यति ॥४८६॥
कथं वेत्यत्र देवेशो जानात्यन्येन चैव हि ।
अष्टवर्षा तु विधवा विवाहात्परतो यदि ॥४८७॥
चित्यग्निसदृशी प्रोक्ता प्रथमेयं स्मृताखला ।
रोहिणीविधवाचेत्तु चितिधूमसमानिशम् ॥४८८॥
अवीरेत्युच्यते नाम्ना महापापैकसंभवा ।
गौरीदशायां वैधव्यमापन्ना तापिता स्मृता ॥४८९॥
चित्युल्मूकैव सा ज्ञेया रजसोऽर्वागितीव च ।
पुरोदिताभी रण्डाभिस्साकं भूयः पराहताः ॥४९०॥
सन्ति ताश्च प्रवक्ष्यामि स्पष्टार्थं वै प्रसङ्गतः ।
दुर्भगाकुटिलाकाष्ठा चरमा चटुला वशा ॥४९१॥
वीररण्डा कुण्डरण्डा बाधारण्डा तथा परा ।
दशानामपि चैतासां दशमाब्दात्परं तथा ॥४९२॥
ऐकादशाब्दप्रभृतिवैधव्यं क्रमतो यदि ।
रजसः परतो भूयो भवेयुस्तानि शून्यतः ॥४९३॥

नामान्येतानि तुच्छानि चैतासां कर्ममात्रके ।
सन्नामके नाधिकारस्तथाप्यासां विधेर्वशात् ॥४६४॥
सद्वृत्तिर्वसुधारूपा निबन्धादिस्वरूपका ।
संप्राप्तापिपितुर्भर्तुर्बन्धूनामथवा पुनः ॥४६५॥
सकाशात्तु तया पश्चात् श्रियं सुमहतीं पराम् ।
संप्राप्ता अपि यद्येताः सततं परतन्त्रकाः ॥४६६॥
स्वपात्रस्थोर्णकबलप्राशनेऽपि स्वतन्त्रतः ।
अत्यन्तशक्तिविकलाः सर्वशास्त्रैकवर्त्मतः ॥४६७॥
तथा हि तासां सर्वासां वनितानां महत्कुले ।
संजातानां विवाहस्य पश्चात्संवसरात्परम् ॥४६८॥
कार्तिकगौरीपूजायाः तद्दीपाराधनात्परम् ।
त्रियुद्धिमृत्स्तम्भमहानिकटे तद्व्रते तदा ॥४६९॥
महासुमङ्गलीवृन्दगीतवाक्यविशेषतः ।
प्राप्ताया अप्यनुज्ञायाः तत्पूर्तिकरणाय वै ॥५००॥
नित्यं भुक्तिक्रियाकाले यां काञ्चिद्यं च कं च वा ।
दृष्ट्वा पृष्ट्वा भोजनस्याभ्यनुज्ञां तदनन्तरम् ॥५०१॥
तया वा तेन वोक्ते वाऽभ्यनुज्ञानविशेषके ।
सा भुक्तिः क्रियते तस्मात् वनितामात्रया भुवि ॥५०२॥
अभ्यनुज्ञानदेवास्ते प्रथमं स्याद्गणाधिपः ।
वर्षत्रयं ततः पश्चाद्गुहस्तार्क्ष्योऽथ वा स्मृतौ ॥५०३॥
विकल्पत्वेननिर्दिष्टौ पूर्ववत्कालनिर्णयः ।
पुष्पवन्तौ च निर्दिष्टौ पश्चान्नोचेज्जगद्गुरू ॥५०४॥

उमामहेश्वरौ पश्चाल्लक्ष्मीनारायणौ ततः।
उभयोरेतयोः कालो देवयोः परिकीर्तितः ॥५०५॥
ततोऽपिद्विगुणस्तस्मात् वनितामात्रतः स्मृताः।
अष्टादशस्युर्वर्षास्ताः भोजने नियतास्सदा ॥५०६॥
अभ्यनुज्ञाव्रतस्यास्य चैतावदिति लेखनम्।
जातं ममेति काश्यप्यां कृत्वा भक्त्या ततः परम् ॥५०७॥
तां देवतां नमस्कृत्य पश्चाद्भोजनमुच्यते।
अपि पात्रगते चान्ने हस्तेनादातुमप्यलम् ॥५०८॥
विनाभ्यनुज्ञां तूष्णीकं न युक्तमिति हि श्रुतिः।
सुमङ्गलीनां धर्मोऽयं मृते भर्तरि तद्व्रते ॥५०९॥
तद्देवतेयं विधवा तदधीनैव सर्वदा।
भवेत्तेनैवास्वतन्त्र्या(न्त्रा) परमाप्यवशा भवेत् ॥५१०॥
व्रतकाले तादृशे तु व्यतीतेऽस्यामहत्त्वकम्।
स्वातन्त्र्यभर्तृवाक्येन शनैस्तन्मुखतो भवेत् ॥५११॥
एवं सत्यत्र जगति वनितानां विशेषतः।
विवाहात्परतोऽत्यन्तमस्वातन्त्र्यं श्रुति-फुटम् ॥५१२॥
स्वपात्रगतभिस्सैकग्रहणाणुस्वतन्त्रकम् (?)।
अत्यन्तंकपराधीनं अतो नारीजनस्य वै ॥५१३॥
तादृशस्य कथंदानेऽधिकारः स्वस्य वा पुनः।
वसुनः स्थावरादेर्वाऽभ्यनुज्ञां तां विनैव हि ॥५१४॥
ज्ञातीनामभ्यनुज्ञा चेत् ज्ञातिप्राप्तक्षितेस्तथा।
पितृप्राप्तक्षितेस्तस्य ह्यत्यन्तावश्यकीति नु ॥५१५॥

युक्तत्वेनैव गृह्णन्ति लोके सन्तस्सुमेधसः ।
कृतेऽपितादृशे दाने कदाचिन्मूढयोपिहा ? ॥५१६॥
समागतो यतोमूलः स्थावरो वनितास्पदम् ।
यथा वा तद्गतं भूयः तथाकुर्यान्नचेद्वृथा ॥५१७॥
स्वगोत्रैककृतं भूमिदानंस्यादुत्तमोत्तमम् ।
भिन्नगोत्रकृतं तत्तु तदर्धफलकं विदुः ॥५१८॥
सत्सु साधुषु तिष्ठत्सु स्वकीयेषु जनेषु चेत् ।
आहिताग्निषु विद्वत्सु तद्धरण्यधिकारिषु ॥५१९॥
विधवानाहिताग्नीनां जनानां तादृशीं धराम् ।
न दद्यादेव सहसा दत्ताप्येषा कथञ्चन ॥५२०॥
न सिध्यत्येव तेषां सा पुरोडाशः शुनामिव ।
भूरस्माकमिदं मन्त्रं आहिताग्नेः प्रतीष्टिके ॥५२१॥
अध्वर्यौ सति जपति स्वीया सा भूमिरुत्तमा ।
तदीयपूर्वकोपात्ता कथमन्यत्र गच्छति ॥५२२॥
गता विना न्यायवर्त्मद्वारा तस्य तु सा ततः ।
वृद्धिता न भवत्येव वृद्धिदात्र्यपि केवलम् ॥५२३॥
सद्यस्ततस्सर्ववंशमूलोन्मथनकारिणी ।
भवेदेव न सन्देहः हरिपत्न्यखिलाश्रया ॥५२४॥
कालेन महता तस्मान्न कुर्यात्कर्म तादृशम् ।
नारीनरो वा मेधावी समालोच्य चिरंस्थिताम् ॥५२५॥
स्ववंशेऽस्याधिकारं च तद्रागमनकारणम् ।
देशं कालंयुक्तपात्रं युक्तं चायुक्तमेव च ॥५२६॥

शास्त्रदृष्ट्या समालोच्य पश्चाद्धर्मं समाचरेत्।
पुंसो नित्याधिकारः स्यात्तद्द्वारा तनयस्य वा ॥५२७॥
पित्रोः श्वसुरयोर्भर्तुरनुज्ञानात्स्त्रियस्य तु।
पुंसः शतगुणन्यूना वनिता सा सभर्तृका ॥५२८॥
तत्सहस्रगुणन्यूना विश्वस्ता नष्टपुत्रका।
तत्सहस्रगुणन्यूना रण्डा सर्वविवर्जिता ॥५२९॥
चित्यग्निधूमकाष्ठोल्मूकसमानाऽतिगर्हिता।
सैतादृशीचेति वाक्यप्रलापनपरा खला ॥५३०॥
सारण्डा तत्र भूदानं ग्रहदानं च नैष्कुटम्।
कुल्यादानं कूपदानं वापीदानं च गाहनम् ॥५३१॥
क्षेत्रदानं वृत्तिदानं सेतुदानं च वार्क्षिकम्।
औदान्यं माण्टपं सौधं प्रासादं गैहदं तदा ॥५३२॥
यदाकरोत्तथैवाहं करिष्यामीति मामकम्।
वदन्त्येवं निर्भयेन निर्लज्जं जनतापुरः ॥५३३॥
तस्मादनुमतिं श्वश्र्वोः ज्ञातीनां चेत्तु सामगम्।
तुल्यैवेति पुनस्त्वज्जमज्जनानां विशेषतः ॥५३४॥
आकाङ्क्षानुमतिश्चाथाधिकोमम तु सांप्रतम्।
सा ज्ञातीननुसृत्य स्वान् तत्सम्मत्या चकार हि ॥५३५॥
इत्युक्ते चेन्मामकानां जनानां परया ततः।
संमत्यैव करिष्यामि पश्यतां तद्विरोधिनाम् ॥५३६॥
तन्निरोधे कथं त्वं वै करिष्यसि नयो न तु।
न युक्तमेवं करणमित्युक्ते तत्र सज्जनैः ॥५३७॥

पश्यद्भिरखिलैर्भूयो मामके क्षितिमात्रके ।
अहं वै प्रवरा कर्त्री संप्राप्ते व्यवहारतः ॥५३८॥
मन्निरोधाय सम्बन्धः को वाद्येत्येवमेव वै ।
पूर्वोत्तरविरुद्धानि वचनानि प्रभाषतः ॥५३९॥
दुष्टबुद्धेर्दुर्मुखस्य ज्ञातेरस्येति (जल्पतीम्) वादिनीम् ।
हुङ्कृत्य दूषयित्वैव भर्त्सयित्वा विशेषतः ॥५४०॥
तत्सहायानधर्मज्ञान् पामरान्धर्मविद्विषः ।
दानप्रतिग्रहव्याजान् मर्यादामात्रदूषकान् ॥५४१॥
भ्रंशयित्वा बहिष्कृत्य निरोधनमुखेन च ।
धिक्कृत्य वेदविदुषस्ताडयित्वाप्यभीक्ष्णशः ॥५४२॥
अपराधानुगुण्येन द्वादशान्यूनकान्पणान् ।
तेभ्यः स्वीकृत्य तां गेहवर्त्मापणरसादिकम् ॥५४३॥
स्थावरं न्यायमार्गेण दापयेत्पृथिवीपतिः ।
तत्स्वामिने यथापूर्वं तेन स्वर्गो जितो भवेत् ॥५४४॥
जीवनांशैकसंलब्धभूमिका यातिदुर्मतिः ।
अहो देवरपुत्रेण पुत्रिणीति ततो मया ॥५४५॥
प्रदीयतेऽस्मै मत्तातसंलब्धा धरणीति वै ।
संवलब्धमनाथानां विधवानां कदाचन ॥५४६॥
न भूदानेऽधिकारोऽस्तीत्युक्त्वा वाक्यं ततश्च ताम् ।
दूरतः प्रेषयेद्दुष्टां तद्दत्तामपि तां धराम् ॥५४७॥
तत्स्वामिने दापयेच्च तेन क्रतुफलं भवेत् ।
पुत्रिणी सैव संप्राप्ता या प्रसूयेत जीविनः ॥५४८॥

पुत्रो वा पुत्रिका वापि यस्यास्साऽस्ति ह्यपुत्रिणी ।
पुत्रसंग्रहणेनापि भर्त्रा साकं च पुत्रिणी ॥५४९॥
वन्ध्याऽपि प्रभवेदेव शास्त्रेण रचितेन चेत् ।
अनेकवारं पुत्रस्य ग्रहणं शास्त्रनिन्दितम् ॥५५०॥
नष्टेऽपि दत्ततनये न पुनस्तच्चरेदपि ।
सङ्गृह्णीयादेकमेव न द्वौत्रीन् चतुरोऽपि वा ॥५५१॥
असकृद्वा सकृद्वापि पुमान् स्त्री वा पृथङ्न तु ।
मिलित्वैवाऽतियत्नेन कुर्यात्तद्ग्रहणं मुदा ॥५५२॥
सहस्रदः सहस्राढ्यो ब्रह्मनिष्ठोऽन्नदस्त्वति ।
बहुशिष्यधनज्ञातिग्रामभूमिविशेषवान् ॥५५३॥
प्रथितस्त्वग्निचिन्नष्टपुत्रो दौहित्रवानपि ।
नष्टभार्यो मित्रशिष्यज्ञातिप्रार्थनया तदा ॥५५४॥
स्वीयसन्ततिविच्छित्तौ सर्वमत्या विधानतः ।
सङ्गृह्णीयाज्ज्ञातिपुत्रं दौहित्रस्य मतेन चेत् ॥५५५॥
अपि पत्नी तादृशस्य विधवा नष्टपुत्रका ।
कुलशिष्यज्ञातिधनबन्धुग्रामहिताय च ॥५५६॥
तेषां वाक्येन दौहित्रमत्या पुत्र्याश्च तादृशे ।
सङ्कटे महति प्राप्ते प्रकुर्यात्पुत्रसङ्ग्रहम् ॥५५७॥
स पुत्रो देवरसुतो भवितव्यो न हीतरः ।
पुत्रप्रदश्च सर्वेषाममात्यानां च मध्यमे ॥५५८॥
देवरा एव विख्याता ज्ञातिभ्यो न्यायकर्मना ।
देवरेष्वपि भूयश्च सर्वेषामन्त्य एव चेत् ॥५५९॥

उत्तमः कथितस्सद्भिर्मध्यमस्य तु मध्यमः ।
ज्येष्ठस्य तु सुतास्सर्वे चाधमाः परिकीर्तिताः ॥५६०॥

तद्भिन्ना ज्ञातिपुत्राश्चेदधमाधमसंज्ञकाः ।
एतेन खलु सर्वत्र दौहित्रे सति सङ्कटे ॥५६१॥

पुत्रस्यग्रहणं दुष्टं शास्त्रजालैरशेषकैः ।
इतियत्तस्य दौहित्रामतं यदि तदा तराम् (?) ॥५६२॥

न कार्यमेव तन्नो चेन्मतेनास्य मुदादिना ।
सम्यक्कर्तुं शक्यते हि तस्मिंश्चेद्यदि दुःखिते ॥५६३॥

सङ्गृहीतस्स तु शिशुः पुत्रत्वेन न वर्धते ।
तत्संमतिश्च परमा नास्त्यस्तीति ततः परम् ॥५६४॥

कालेन महता पश्चात्कल्प्या फलबलेन हि ।
तादृशस्य च तादृश्याः विधुरस्य विपश्चितः ॥५६५॥

तत्पत्न्या विधवाया वा स एषः पुत्रसङ्ग्रहः ।
उभयोरेवलोरेव पृथक्त्वेन तथाविधम् ॥५६६॥

संगच्छते कर्म कर्तुं नैताभ्यां भिन्नयोर्ननु ।
सर्वथा शक्यते कर्तुं नान्यस्य तु कथंचन ॥५६७॥

अन्याया विधवाया वै सोऽयं पुत्रपरिग्रहः ।
उपमारहितश्रीकः मिथिलोत्पत्तिसन्निभः ॥५६८॥

एतादृक्पुत्रकरणे गुणा ह्यावश्यकाः स्मृताः ।
तेऽत्यन्तदुर्लभा दिव्या ते सन्ति यदि वै तदा ॥५६९॥

कर्म कर्तुं तादृशं चालं युक्तं शास्त्रसंमतम् ।
ते गुणाश्चापि सुव्यक्तं निरूप्यन्तेऽधुना क्रमात् ॥५७०॥
वंशद्वयविशुद्धत्वं अत्यन्तावश्यकं स्मृतम् ।
सहस्रदक्षिणादत्वं सहस्रधनवत्त्वकम् ॥५७१॥
पण्डितत्वं शताधिक्यशिष्यवत्त्वं महोन्नतम् ।
महाग्रामाधिकारित्वं ब्रह्मनिष्ठत्वमप्यति ॥५७२॥
अन्नदत्वं ब्रह्मवित्त्वं शान्तिदान्त्यादिपात्रता ।
अग्निचित्त्वं धराधीशपूज्यता सर्वसम्मता ॥५७३॥
यस्यैते निखिलादिव्याः सन्ति तस्यैवतादृशे ।
समये कर्म तत्कर्तुं तत्कलत्रस्य शक्यते ॥५७४॥
विधवायास्तादृशस्य विधुरस्येति विश्वसृट् ।
पुत्रसंग्रहणे शास्त्रं कल्पयामास सूक्ष्मतः ॥५७५॥
अतिगुह्यमिदं शास्त्रं सर्वसाधारणं न तु ।
तादृशानां तु या काचिज्जन्मान्तरतपःफलात् ॥५७६॥

॥ समीचीनरण्डा ॥

मृते भर्तरि तूष्णीकं सर्वं निश्चित्य केवलम् ।
नश्वरं दुःखजनकं अज्ञानास्पदमध्रुवम् ॥५७७॥
सद्वाक्येन विनिश्चित्य किमे न ती ।
क्षान्तिशान्तिशमादीनां आलया सद्गुणाश्रया ॥५७८॥
वेदान्तवाक्यश्रवणं कुर्वन्ती महतां सताम् ।
वसन्ती निकटे नित्यं जगदेतच्चराचरम् ॥५७९॥

कं खं भूर्द्यौस्तथा वायुः पुष्पवन्तौ सुरासुरान् ।
वृकं खरं खगं छागं पश्यन्ती ब्रह्म शाश्वतम् ॥५८०॥
सत्यं ज्ञानमनन्तं च सच्चिदानन्दलक्षणम् ।
सर्वोपनिषदां सारं सर्वोपनिषदीरितम् ॥५८१॥
भेदं सर्वं परित्यज्य सोऽहं भावनयैव हि ।
विभावयन्ती सततं स्वात्मत्वेन समत्वतः ॥५८२॥
सुखं दुःखं भवं भावं भावाभावौ तथैव च ।
विपत्तिमविपत्तिं च द्वन्द्वाद्वन्द्वे लयालयौ ॥५८३॥
शत्रुं मित्रं तथानुष्णमुष्णं तेजस्तमस्तथा ।
सिद्धान्तपूर्वपक्षौ च भेदराहित्यतोऽनिशम् ॥५८४॥
समदृष्ट्या प्रपश्यन्ती परत्वमपरत्वकम् ।
कामं क्रोधादिकं चापि रागद्वेषादिकं परम् ॥५८५॥
लाभालाभौ च सततं स्वात्मन्येव व्यवस्थितम् ।
एकमेवेति मन्वाना द्वितीयं नेति सूक्ष्मतः ॥५८६॥
मन्यमाना महाभागा महती ब्रह्मवादिनी ।
जातिं मानं च गर्वं च जन्मवर्णाश्रमादिकम् ॥५८७॥
अहं भावं स्वकीयत्वं त्यक्त्वा विस्मृत्य सत्वरम् ।
किमप्यकाङ्क्षमाणैव सर्ववस्तुषु केवलम् ॥५८८॥
काममिच्छामि नात्यन्तास्पृहया येन केनचित् ।
लब्धेन प्राणवृत्तिं तां कुर्वती च सुसंस्थिता ॥५८९॥
नित्यतुष्टा नष्टदुःखा पूर्णकामा च सन्ततम् ।
अदः पूर्णमिदं पूर्णं पूर्णात्पूर्णं बहिस्तथा ॥५९०॥

अन्तः पूर्णमधः पूर्णमूर्ध्वं पूर्णं च तेन हि।
परेण ब्रह्मणा तेन स्वयं तद्ब्रह्म किं कखौ ॥५९१॥
नेतःपरमहं त्वस्मिंश्चेति बुद्धिः परा दृढा।
रण्डापि सा सर्ववन्द्या सदा शास्त्रार्थतत्त्ववित् ॥५९२॥
यस्याः स्यात्काङ्क्षितं वस्तु परमिष्टं ममेति न।
सैवं साक्षात्परं ब्रह्म सर्वं(च) ह्यप्रयोजकम् ॥५९३॥
तच्चर्याज्ञाननिष्ठाद्याः सर्ववन्द्याः सदा जनैः।
स्वीकार्याः स्युर्विशेषेण तस्यां बुद्धिं तु मानुषीम् ॥५९४॥
न कुर्यादेव धर्मेण सा ब्रह्मैव न संशयः।
न यस्याः स्वं परं चेति परभावोऽप्यहङ्कृतिः ॥५९५॥
देहे दुःखसुखे न स्तः सेयमप्राकृता स्मृता।
सर्वप्राणिसमा दुःखसुखतुल्या निराकुला ॥५९६॥
निराशा निर्ममा साध्वी रण्डाऽपीयं विशिष्यते।
दुर्व्यापारमकृत्वैव परेषां स्वहिताय वै ॥५९७॥
वृत्तिक्षेत्रगृहक्षोणी विषये निस्पृहा च या।
सापि रण्डा समीचीना प्राकृताभिः समा न तु ॥५९८॥
इदं कृत्यमिदं कार्यमिदं शास्त्रमिदं परम्।
इदं युक्तमिदं न्याय्यं इदं धर्म्यं सनातनम् ॥५९९॥
अप्रदेयं देयमिदं अवाच्यं वाच्यमेव च।
अनुष्ठेयं च तद्भिन्नं क्रेयमक्रेयमेव च ॥६००॥
अश्राव्यं श्राव्यमित्येतज्ज्ञानं तस्य निरीक्षणम्।
अनुष्ठानं विशेषेण यस्याः स्युः साप्यकालतः ॥६०१॥

इयं रण्डाप्यरण्डेव ज्ञात्री धर्मपरा सती ।
सर्वज्ञात्र्यपि या नूनं दुर्बुद्ध्या सततं कलिम् ॥६०२॥
स्वजनैः ज्ञातिभिस्सद्भिः पितृभ्यां बान्धवैः परैः ।
कुर्वती सततं पीडां तद्द्रव्यहरणेच्छया ॥६०३॥
दुर्व्यापारादिना तेषां मृत्युस्सा सार्वकालिकी ।
तादृशीं धार्मिको राजा स्वदेशादन्यतो नयेत् ॥६०४॥
तत्कृता दुष्क्रियास्सर्वा मार्जयित्वाऽथ सत्क्रियाः ।
कारयेदेव विधिना सद्धर्मस्थापनाय वै ॥६०५॥
असत्क्रियैककर्तारं असद्वाक्यैकवादिनम् ।
सद्दूषकं दुष्टकर्मबोधकं राष्ट्रतो नयेत् ॥६०६॥
निष्ठीवन्तं सभामध्यात्सभायां निर्भयेन वै ।
ताम्बूलचर्वणपरं वाक्येनोद्वासयेत्ततः ॥६०७॥
कल्याणराजसदसि रागेण यदि वा क्षुतन् ।
अपानयन्वा दुर्बुद्धिं तूष्णीकं हि ततस्तु तम् ॥६०८॥
सद्यउत्थापयित्वैव तत्रदर्भैर्भुवं दहेत् ।

॥ सभायां एकस्मिन् अन्यस्यपतने ॥

सभानृपतने जाते निद्रया यस्य कस्य वा ॥६०९॥
तद्वस्त्रं सहसाच्छित्त्वा वेष्टयित्वा शिरोऽस्य वै ।
विसर्जयित्वा दूरेऽथ तं दूरीकृत्य तत्परम् ॥६१०॥
प्रहृत्य पृष्ठे हस्तेन नां भूमिं च ततः परम् ।
प्रोक्ष्योद्धृत्याथतान्पांसून् बहिर्गेहाद्विसर्जयेत् ॥६११॥

मृदन्तरेण भूयश्च पूरयेत्तां भुवं यथा ।
त्रियम्बकेन मन्त्रेण हुनेदष्टोत्तरं शतम् ॥६१२॥
ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चाच्छक्त्याचित्रान्नषड्रसैः ।
आगामिसूतकं ज्ञात्वा गत्वा देशान्तरं त्वरन् ॥६१३॥
लौकिकं वैदिकं तत्र नित्यं नैमित्तिकं तु वा ।
परस्य स्वस्य वा कर्म संप्राप्तं कुरुते यदि ॥६१४॥
कारयेद्वा विशेषेण यद्यदेवाखिलं परम् ।
तत्सूतककृतं नूनं भवेदेव न चान्यथा ॥६१५॥
कृतस्य सूतके यत्तु प्रायश्चित्तमुदीरितम् ।
तथैवेहास्य कथितं कर्मणो ब्रह्मवादिभिः ॥६१६॥
तादृशं तमिमं राजा बलादाहृत्य सत्वरम् ।
उत्तमेनैव दण्डेन दण्डयेद्धर्मसिद्धये ॥६१७॥
परप्रयोजनदशायां प्राप्तायां (तु) मृषाच्छलात् ।
चिराद्देशान्तरगतसूतकं नेति वै वदन् ॥६१८॥
दाप्यश्शतपणान्सद्यः तत्सत्यं चेत्तु तत्पुनः ।
त्वयेदं दुष्कृतं दुष्टं किं कृतं तद्धठाद्यथा ॥६१९॥
न युक्तमेवं करणं तदिदानीं सहिष्णुना ।
तदाद्य तावत्पर्यन्तकालहाते विगर्हितम् ॥६२०॥
एवं जनानां पुरतो लज्जयेत्तं विगर्हयेत् ।
सूतकी सन्परे देशे श्राद्धभुक् शुभकर्मणः ॥६२१॥
आर्त्विज्यं वैदिकस्यापि कुर्वन्यो वर्तते तराम् ।
तमेनं बालिशं मूर्खं सद्यो राजा विशेषतः ॥६२२॥

ग्राहयित्वा रोधयित्वा मासं वा पक्षमेव वा ।
तमेवं पूर्ववत्कृत्वा लज्जयित्वा ततः पुनः ॥६२३॥
तस्य स्वार्थधनं सम्यग्धृत्वा राष्ट्रात्प्रवासयेत् ।
पत्न्यां रजस्वलायां यः श्राद्धं भुङ्क्तेऽतिकामतः ॥६२४॥
स्वायोग्यतां लोपयित्वा जनानां सोऽयमल्पकः ।
निष्कासितो धिक्कृतश्च मोचनीयः स्वकाद्गृहात् ॥६२५
चतुर्विंशतिपणान्वापि दाप्यस्सद्योऽथ वा भवेत् ।
अमन्त्रनिपुणो मन्त्रैः कुग्रामेषु द्विजन्मनाम् ॥६२६॥
वसतां कर्म सम्यग्वः कारयिष्यामि सन्ततम् ।
संमन्त्र्यैवं प्रतिज्ञाप्य तथा कुर्वन्न शास्त्रतः ॥६२७॥
व्यामोहयन्वाक्यजालै र्नित्यानुसरणादिना ।
सेवया संचरन्नित्यं शास्त्रमार्गं विनाशयन् ॥६२८॥
मन्त्रक्रियापरिज्ञानविकलो नटवत्तराम् ।
तत्क्रियाभिनयान् कुर्वन् वैदिकोऽहमितिब्रुवन् ॥६२९॥
दुष्टोऽयमसतां मुख्यः सद्दूषणपरः पुनः ।
अज्ञातशब्दार्थभयरहितः पामरो जडः ॥६३०॥
ज्ञातो विप्रमुखाद्राज्ञा सद्यस्तं भटवर्त्मना ।
आनाययित्वा सन्ताड्य किं कृतं च त्वयानिशम् ॥६३१॥
विधानं ब्रूहि पुरतो कर्मणां विप्रसन्निधौ ।
तूष्णीकं लोकविप्रत्वं नाशयिष्यसि केवलम् ॥६३२॥
सर्वं वः कारयिष्यामीत्युक्तिमात्रेण तान् जडान् ।
व्यामोहयित्वापापात्मन् एवमुक्त्वा पुनश्च तम् ॥६३३॥

कपोलयोस्ताडयित्वा तत्तद्ग्रामनिवासिनाम् ।
कार्याय कर्मजालस्य दक्षमेकं नियुज्य च ॥६३४॥
पश्चात्तस्यापि सर्वस्वं हृत्वा राष्ट्रात्प्रवासयेत् ।
विश्वस्तामशिरस्नातां शिरःस्नातां सुवासिनीम् ॥६३५॥
कदाचिदवशाद्दृष्ट्वा कुर्यात्सूर्यावलोकनम् ।
शिरःस्नानं पतेः पित्रोः कृत्स्नश्राद्धदिनेषु तत् ॥६३६॥
पाकस्य हेतवे हि स्यात् न चेन्नास्त्येव किंच तत् ।
प्रत्यब्दमात्रे भवति तदभावेऽपि केवलम् ॥६३७॥
शिरःस्नानं ग्रहणयोः पूर्वं चाप्यपरं परम् ।
द्विवारमपि यत्नेन तथा बन्धुमृतावृतौ ॥६३८॥
चतुर्थेऽहनि तद्वर्त्मनियमेन समासतः ।
तथैवापूर्वतीर्थेषु चण्डालस्पर्शनादिषु ॥६३९॥
अभ्यङ्गकालनैयत्यं आर्थिकं प्रभवेद्धि वै ।
अध्वराद्यन्तयोरेवं नान्यत्रासां तु मास्तकम् ॥६४०॥

॥ सुवासिनीनां शिरःस्नाननिषेधः ॥

सुमङ्गलीनां तत्स्नानं हरिद्रावर्जनेन चेत् ।
जलं श्मशानगर्तस्थं सत्यं स्याद्धरणीगतम् ॥६४१॥
यद्युद्धृतं भाण्डगतं चण्डालचषकस्थितम् ।
तत्क्षणादेव भवति तदा तस्मात्तयैव हि ॥६४२॥

॥ हरिद्रास्नानविधिः ॥

तथा स्नानं प्रकर्तव्यं अजस्रं तद्धरिद्रया ।
अजस्रं विहितं स्नानं रात्रौ चेत्तज्जलं पुनः ॥६४३॥

दैवाक्कीर्त्यैकचषकगतमेव न संशयः।
तासामाकण्ठमेव स्यादास्यस्य क्षालनं च तत् ॥६४४॥
भर्त्रा स्नानं नित्यमेव न मध्येऽह्नि(मध्यान्हे) विधीयते।
भर्तुः स्नानात्परं प्रातः होमकार्याय तच्च हि ॥६४५॥
होमाभावे यथेच्छं स्यात्सङ्गवे पाकहेतवे।
पाकाभावेऽपि कालोऽयं सङ्गवो वाथ तत्परः ॥६४६॥
मध्याह्नो नापराह्नः स्यात्सदा कुर्याद्धरिद्रया।
हरिद्रालेपने नित्यं तर्जन्या विदिशां दिशाम् ॥६४७॥
सर्वासां देवपत्नीनां तस्यादानं च धर्मतः।
कर्तव्यत्वेन विहितं हरिद्राया निरन्तरम् ॥६४८॥
विदिशां देवपत्नीनां चतसृणां दिशामपि।
हरिद्राकल्कलेशांस्तान् अक्षिप्त्वेवातिगर्वतः ॥६४९॥
अज्ञानाज्ज्ञानतो वापि नमस्कारप्रपूर्वकम्।
या स्नाति विधवा नूनं सत्यमेव भविष्यति ॥६५०॥
या करोति शिरःस्नानं जीवभर्त्री सुमङ्गली।
पतिघ्नी सा प्रकथिता तथोक्तं ब्रह्मवादिभिः ॥६५१॥
विनाभ्यनुज्ञां भर्तुर्या चौपवस्तं करोति वै।
भर्तुरायुष्यमश्नाति सैषा पापालया स्मृता ॥६५२॥

॥ पतिव्रताधर्माः ॥

भर्तृशुश्रूषणं नार्याः परमो धर्म उच्यते।
नैतस्मादधिको धर्मो नैतस्मादधिको जपः ॥६५३॥

नैतस्मादधिकं दानं नैतस्मादधिकं तपः ।
नैतस्मादधिकं तीर्थं नैतस्मादधिकं दमः ॥६५४॥
नैतस्मादधिकाः कृच्छ्राः नैतस्मादधिकास्सवाः ।
मुक्त्वा तत्पतिशुश्रूषां तस्मादन्यन्न किंचन ॥६५५॥
धर्मं चरेत्प्रयत्नेन साध्वी नारी पतिव्रता ।
नैनमुच्चैः प्रभाषेत प्रियमेवास्य यच्चरेत् ॥६५६॥
अप्येनं कुपितं रोषात् प्रतिकुप्येत्कथंचन ।
कठोरं निर्दयं क्रूरं निरनुक्रोशमक्षमम् ॥६५७॥
ताडयन्तमहोरात्रं शपन्तमपि दुर्हृदम् ।
न दूषयेन्न चाक्रोशेन्न क्रुध्येत्प्रशपेदपि ॥६५८॥
छायानुवर्तिनी नित्यं दुःखिते दुःखिता भवेत् ।
सुखिते सुखिता तस्मिन् हृष्टे हृष्टा स्थिते स्थिता ॥६५६
शयिते शयिता सुप्ते पश्चात्सुप्ता स्वयं भवेत् ।
आहूताऽतित्वरा गच्छेदपि कार्यं विहाय च ॥६६०॥
शतं सहस्रं गोप्यं वा गुह्यमावश्यकं तु वा ।
ताम्बूलचर्वणं नित्यं अक्ष्णोरञ्जनमेव च ॥६६१॥
कुङ्कुमं चापि सिन्दूरं कज्जलं कञ्चुकं कचः ।
कबरी च प्रशस्तं स्यात्सुगन्धं स्रक्सुमादिकम् ॥६६२॥
नित्यमावश्यकं स्त्रीणां सतीनां विधिचोदनात् ।
भर्तरि प्रोषिते स्त्रीणां नालङ्कारो विधीयते ६६
पतिव्रतानां धर्मोऽयं तत्पुरोऽलङ्कृतिः परा ।
अन्वहं निशायास्नानं सिन्दूरं कुङ्कुमं सुमम् ॥६६४॥

सुगन्धद्रव्यसद्वस्त्रकञ्चुकस्त्रककज्जलाः ।
निखिलास्वप्यवस्थासु संसेव्यास्त्वाभिरित्यपि ॥६६५॥
नित्यभव्याय स मुनिरुवाच पुलहः पुरा ।
भौमवारे शुक्रवारे निमज्जन्तीं धराजले ॥६६६॥
सपतिं वनितां साध्वीं दृष्ट्वा तद्दोषशान्तये ।
पद्मानने पद्म उरु पद्माक्षी पद्मसंभवे ॥६६७॥
त्वं मां भजस्व भद्राक्षि येन सौख्यं लभाम्यहम् ।
इति मन्त्रं श्रियोमूलं समुच्चार्योदकेन वा ॥६६८॥
नेत्रे प्रक्षाल्य नोचेत्तु नवनीतेन मार्ष्टि च ।
उदुत्येन ततस्सूर्यं प्राङ्मुखस्त्ववलोकयेत् ॥६६९॥
तथैवमवशाद्दृष्ट्वा विश्वस्तां रक्तदन्तकाम् ।
ताम्बूलरञ्जितमुखीं सुगन्धालिप्तगात्रकाम् ॥६७०॥
स्वतन्त्रां वातिहासां वा काल्योद्वर्तितविग्रहाम् ।
विचित्रवस्त्रां वा तद्वच्छ्लक्ष्णकायां सुचित्रिताम् ॥६७१॥
अतिवैदग्ध्यमापन्नां अत्यन्तोत्कटवादिनीम् ।
क्षुद्रकण्टकतच्चित्रक्रियमाणाङ्गकां पुनः ॥६७२॥
तदा तदा भूषणाध्यां(ढ्यां) वस्तुनीलितदुर्दतीम् ।
स्वर्णादिसूत्रखचितविद्रुमाच्छाक्षमालिकाम् ॥६७३॥
व्यूहाधिपत्यं कुर्वन्तीं दानमानादिदुर्नयैः ।
परद्रव्याणि स्वीयत्वबुद्ध्यै व स्वजनैः कलौ ॥६७४॥
ग्राहयन्तीं धर्ममात्रव्याजेनैव निरन्तरम् ।
सन्तोऽपि भ्रामयन्तीं तु सत्कुलैकविभीषिकां ॥६७५॥

रण्डां तथाविधां दृष्ट्वा दुष्टचित्तां प्रतारकाम् ।
प्राणायामत्रयं कृत्वा पादप्रक्षालनात्परम् ॥६७६॥
उपस्थाय च सप्ताश्वं उद्वयद्वयतो हरिम् ।
संस्मृत्य व्याहृतीर्जप्त्वा चेदं विष्णु सकृज्जपेत् ॥६७७॥
राजा चेत्तादृशींश्रुत्वा पृष्ट्वा वा सद्य एव वै ।
स्वदेशादुद्वसेन्नोचेच्छ्रेयो भव्यं न विन्दति ॥६७८॥
धनवन्तमदातारं दरिद्रमतपस्विनम् ।
कण्ठे बद्ध्वा शिलां गुर्वीं सिन्धुमध्ये विनिक्षिपेत् ॥६७९॥
सतोऽपि नित्यं दुर्मार्गग्राहकस्य दुरात्मनः ।
प्राप्तस्यात्यन्तमित्रत्वं शिक्षा तेन ह्यभाषणम् ॥६८०॥
दासीप्राणहरो दण्डः शिरोमुण्डनमुच्यते ।
रहस्यधेनुबालघ्न्याः ग्राहदाह्यास्तथैव च ॥६८१॥
विषप्रदास्यद रण्डोऽयं धर्मशास्त्रैकनिश्चितः ।
तच्चूर्णक्षुद्रपाषाणवह्निना वर्ष्यदीपनम् ॥६८२॥
महावाते प्रचलति रात्रौद्वेषेण दाहिनः ।
ग्रामं वीथीं गृहं वापि दण्डोऽयं देवनिर्मितः ॥६८३॥
ग्रामाद्बहिः शिरश्छित्त्वा तरुशूलाधिरोहणम् ।
सर्वं चतुर्थवर्णादिजनो पापालयोऽनिशम् ॥६८४॥
धेनुचौर्यं वाहचौर्यं मेषचौर्यं तथाविधम् ।
पुनरन्यानि चौर्याणि कुर्वन्नेव तदा तदा ॥६८५॥
अवशात्सङ्गृहीतश्चेत् बहुलोकापकारकः ।
सन्ताड्य तं भ्रामयित्वा सर्वा वीथीस्समाकुलाः ॥६८६॥

घोषयित्वा विशेषेण यद्यत्तत्तस्य सञ्चितम् ।
शनैः शनैरुपायेन समादायातिकौशलात् ॥६८७॥
त्वां वयं मोचयिष्याम इत्युक्त्वा तत्कृताः पुरा ।
यत्र तत्र क्रियास्तास्ता ज्ञात्वा तन्मुखतः पुनः ॥६८८॥
चो(चौ)रान्तरादिदुष्टौघान् विज्ञाय तदनन्तरम् ।
निगलेन पुनस्सम्यक् ग्रन्थयित्वा तदा तदा ॥६८९॥
ताडयित्वा स्थापयित्वा बन्धयित्वातिनिष्ठुरम् ।
अखिलं तावक कृत्यं सम्यग्वदसि चेत्तदा ॥६९०॥
निश्चयान्मोचयिष्यामो न चेन्मुक्तिस्तु तेन हि ।
त्रिवारमेवं संशोध्य पश्चाल्लब्धानि तन्मुखात् ॥६९१॥
द्रव्याणि धर्मकृत्येषु योजयित्वा ततश्च तम् ।
करमेकं पादमेकं खण्डयित्वा विमोचयेत् ॥६९२॥
गजचोरं महाघोरे पल्वले गजसङ्ग्रहे ।
पुराकृते तादृशेऽस्मिन् कृतेऽद्यापि घने तथा ॥६९३॥
पातयित्वा खनित्वैनं प्रच्छाद्यस्तम्भमूलके ।
काष्ठैर्निखातैः पृथुलैः हन्यादेवाविचारयन् ॥६९४॥
एडूकत्रोटने दक्षं तत्काले तमसि स्थिते ।
नैपुण्यधावनपरं ग्रहणायागतान् जनान् ॥६९५॥
कृतप्रहारं खड्गेन गृहीतमवशाज्जनैः ।
चोरं सद्यस्ताडयित्वा करौच्छित्त्वा प्रवासयेत् ॥६९६॥
यदि तेन हतः कोपि तस्मिन्काले विशेषतः ।
हिंसिताः स्युः परे क्रौर्याद्दण्डयित्वा प्रमापयेत्(प्रवासयेत्)६९७

यदि चेद् ब्राह्मणो दुष्टश्चोरस्तत्रापि हिंसकः ।
तस्मिन्काले विशेषेण खण्डदण्डादिभिर्जनान् ॥६९८॥
गृहीतोऽयं हतान्कृत्वा तमेनं निगलेन वै ।
बन्धयित्वा पीडयित्वा शोधयित्वा तदा तदा ॥६९९॥
संवत्सरात्परं यत्नात्कृत्वैवाक्षतमव्रणम् ।
सर्वाङ्गवपनं कृत्वा घोषयित्वा पुरे स्वके ॥७००॥
गर्दभारोहणेनाथ राष्ट्रादस्माद्विसर्जयेत् ।
सर्वेष्वपि च कार्येषु चातिक्रूरेषु केवलम् ॥७०१॥
कृतेष्वपि तथा तेन त्वक्षतो ब्राह्मणो व्रजेत् ।
स्त्रीणां न हिंसाविहिता चातिक्रूरेषु कर्मसु ॥७०२॥
बालस्त्रीनां तु रागेण परेषां स्वस्य वा पुनः ।
क्षुद्रशूलशिलावह्निविप्रहैकप्रदाहतिः ॥७०३॥
प्रपातनं प्रकथितं ब्राह्मणीनां तु केवलम् ।
केशानां लुञ्छनं कृत्वा च्छिन्नं कृत्वा यथातथम् ॥७०४॥
श्वदण्डध्वजशूलापस्मारचक्रादिभिः सदा ।
गर्दभारोहणादेव देशादुच्चाटनं स्मृतम् ॥७०५॥
अजितोऽस्मीति वक्तारं जितं न्याये न शास्त्रतः ।
सभायां तं पराजित्य दूषयित्वा प्रवासयेत् ॥७०६॥
दुष्टं सतो दूषयन्तं स्वकार्यायान्वहं खलम् ।
त्यक्तकापट्यकौटिल्यान्मोहयन्तमभीक्ष्णशः ॥७०७॥
भेदयन्तं भीषयन्तं हेतुवाक्यादिभीषणैः ।
तत्सज्जनाकारमात्रं सज्जनद्वेषिणं तराम् ॥७०८॥

सत्क्रियाचरणव्याजदुष्टकार्यैककारिणम् ।
कोपेर्यं कर्कशं क्रूरं सामान्यद्रव्यहारिणम् ॥७०६॥

ग्रामद्रोहजनद्रोहसर्वद्रोहैकलोलुपम् ।
विद्याविहीनं पिशुनं पामरं पापचेतसम् ॥७१०॥

यत्नेन राजा निश्चित्य कालेन महता शनैः ।
जनवाक्येन महतां चर्यया भाषणे न च ॥७११॥

पूर्वोक्तान् शिक्षयेत्सम्यक् सत्पथे विनिवेशयेत् ।
तस्योपायांश्च वक्ष्यामि स्पष्टाय विशदाय च ॥७१२॥

स्वामिना स्वामिनं कार्यकाले तस्मिन्समागते ।
विवदन्तं समत्वेन सद्यस्सम्यक्प्रताडयेत् ॥७१३॥

अज्ञं सभायां विदुषा समत्वेनैव निर्भयम् ।
विवदन्तं धराधीशः सन्ताड्योद्वासयेद्बहिः ॥७१४॥

अश्रोत्रियं श्रोत्रियेण विवदन्तं सभास्वपि ।
तूष्णीं विनैव मर्यादां दमं कुर्यात्तु हुङ्कृतेः ॥७१५॥

ग्रामे राष्ट्रे च सर्वत्र प्राधान्येन चिरात्स्थितान् ।
महात्मनो महाभागान् दुष्टान् केचन सङ्घशः ॥७१६॥

मिलित्वा तत्क्रियाः पौर्वापर्यमर्यादया कृताः ।
यत्नादन्यथयन्तो वै नास्माकं सम्मतिः परा ॥७१७॥

इयमित्येव ये दुष्टा तान्सद्योनिर्दयं नृपः ।
एकदा भीषयेच्चेत्तु दण्डसङ्ग्रहणात्परम् ॥७१८॥

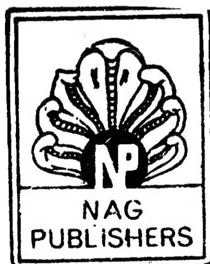
अनया निखिलाश्चापि सद्यश्शान्ता भवन्ति हि।
अनयानामभावे तु लोकोऽयं सुखमश्नुते ॥७१६॥
लोको यदा सुखी राजा तदा सर्वान्मनोरथान्।
अवशादेव लभते नात्र कार्या विचारणा ॥७२०॥
इतीदं कथितं शास्त्रं लोहितेन महात्मना।
हिताय सर्वलोकानां सारमुद्धृत्य शास्त्रतः ॥७२१॥

श्रीलोहितस्मृतिः समाप्ता।

THE
SMRITI SANDARBHA

Collection of Ten Dharmashastric Texts by Maharshis.

Volume V

NAG PUBLISHERS
11.A/U.A. JAWAHAR NAGAR (P. O. BUI LD'NG)
DELH-I110007